

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA VÝTVARNÉ VÝCHOVY

ILUSTROVANÁ KNIHA

Diplomová práce

Autor: Bc. Dominika Jančíková

Vedoucí práce: akad. soch. Tomáš Chorý, ArtD.

Olomouc 2017

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím jen zde uvedené literatury a pramenů.

V Olomouci dne 21. 4. 2017

Děkuji Richardovi za nápad a trpělivost, Honzovi za dokonalou podporu, Petrovi za vyčerpávající rady, Karolíně za pokoutný tisk a svému notebooku za nečekanou spolehlivost.

Děkuji akad. soch. Tomáši Chorému, ArtD., za vedení diplomové práce.

OBSAH

Úvod	6
I. Teoretická část	
(Cenzura v literatuře pro děti a mládež)	
1. Cenzurovat, nebo necenzurovat?	7
Cenzura včera a dnes.....	7
Ideál dětské literatury	10
2. Cenzura do roku 1948.....	17
Cenzura školních knihoven v době Rakouska-Uherska	17
Cenzura učebnic za druhé světové války	19
Cenzura drastičnosti.....	20
3. Cenzura v letech 1948–1989.....	23
Cenzura ilustrací: Kolíbal	25
Cenzura ilustrací: Burian	27
Cenzura ilustrací: sexualita a náboženství.....	31
Cenzura textů dětské literatury.....	32
4. Cenzura od roku 1989 po současnost.....	33
Rasistické čítanky?	35
Americké běsnění	38
5. Autocenzura	39
Závěr	40
II. Praktická část	41
(Kniha <i>O princí Valibukovi a princezně Drobniče</i>)	
1. Od nápadu ke knize.....	41
2. Autor Richard Skolek.....	42
Antireference	43
3. Obsah knihy	44
<i>O princí Valibukovi a princezně Drobniče</i>	45

	<i>Moudrost modřínu</i>	48
	<i>Zeb a Ebra</i>	50
4.	Tvorba ilustrací, skenování.....	52
5.	Zhodnocení ilustrací.....	59
6.	Grafický design knihy	60
7.	Tisk a vazba knihy.....	62
8.	Varianty návrhu, fotodokumentace	63
	Obálka.....	63
	Vnitřní úprava.....	65
	Hotová kniha	66
III.	Didaktická část.....	69
	(Výroba knihy)	
1.	Průběh výuky	70
2.	Přípravy na výuku.....	75
	Blok I: <i>Vyrobme si vlastní knihu!</i>	75
	Blok II: <i>Obálka v zasetí symetrie</i>	76
3.	Další nápady.....	77
	Závěr	78
	Seznam použité literatury	79
	Internetové zdroje.....	81
	Zdroje obrazové dokumentace.....	84
	Seznam zkratk	86
	Seznam příloh	86
	Anotace	87

Cenzura a cesta do pekla bývají dlážděny dobrými úmysly.

ÚVOD

Cílem této diplomové práce je především cesta k vytvoření knihy, což zahrnuje mj. tvorbu ilustrací, sazbu, tisk a vazbu knihy. Ke knihám jsem měla vždy blízko už jen díky tátovi, který se zabývá jejich tvorbou. V dětství mi také vyprávěl spoustu vymyšlených pohádek, což i mě později inspirovalo k psaní vlastních příběhů a jejich ilustrování. Dokonce jsem se už v pěti letech pokoušela i o počítačovou grafiku. Později se mi naskytl možnost podílet se na tvorbě knih navrhováním obálek a ilustrováním. Tato diplomová práce je pro mě tedy příležitostí své znalosti a dovednosti v této oblasti prohloubit.

Jednou z takových příležitostí bylo i ilustrování pohádek Richarda Skolka. To mě přivedlo k zájmu o současnou autorskou pohádku. Zaujala mě širší stylů a pojetí – od uměleckých kusů tištěných na ušlechtilém grafickém papíře až po kýčovitě ilustrované laciné příběhy. Začala jsem se ptát: co je ale správné pro dnešní děti? Nechybí současné dětské literatuře hloubka a líčení života bez příkras? Shoduje se názor „našeho čtenáře“ (tedy vidiny průměrného čtenáře naší knihy) s názorem skutečného čtenáře? Nesáhne nakonec přece jen raději po klasické pohádce? Jaké nové hodnoty vůbec autorská pohádka přináší?

Velmi mě zaujaly některé náměty současné literatury pro děti a mládež. Stačí si jen přečíst názvy, např.: *Prdlé pohádky* (kolektiv autorů, 2013), *O krtkovi, který chtěl vědět, kdo se mu vykakal na hlavu* (Werner Holzwart, 2012), *Superkrávy a moře trapasů* (A. Audhild Solbergová, 2017) nebo *Deník malého Minecraftáka* (Cube Kid, 2016). Dovedly mě k otázkám týkajícím se tolerance, přijímaných norem, ale také prodejnosti a nadbíhání čtenářům. Odtud už vedla krátká cesta k tematice cenzury. Co by se mělo dětem skrýt a o čem by se naopak mluvit mělo? Jak se cenzuruje násilí, sex, vulgárnost? Jak se projevuje tlak společnosti v autocenzuře?

Cílem teoretické části této diplomové práce je tedy zmapovat cenzuru v knihách pro děti a mládež, s důrazem na současnost a cenzuru ilustrace.

I. TEORETICKÁ ČÁST

Cenzura v literatuře pro děti a mládež

1. Cenzurovat, nebo necenzurovat?

Cenzura včera a dnes

Cenzura má mnoho podob. Vždy ale byla (a je) spojena s morálkou nebo mocí, případně s morálkou jako zástěrkou boje o moc. Tak tomu bylo i v Československé republice v době budování socialismu. V zájmu vymýcení braku a kýče bylo roku 1949 založeno Státní nakladatelství dětské knihy, které mělo na vydávání literatury pro děti a mládež takřka monopol.¹

Celá literární cenzura ale začala mnohem dříve. Šířila se stejně jako literatura sama. Jakmile tedy roku 1444 mohučský zlatník Johannes Gutenberg vynalezl knihtisk, objevily se i první cenzurní pokyny. Ohrožení monopolu na ovlivňování veřejného mínění totiž začala rychle pociťovat církev. Už v roce 1486 zřizuje mohučský arcibiskup místní cenzurní úřad. S cenzurou se poté „roztrhl pytel“, v polovině 16. století dokonce Francouzi autory nevhodných knih upalovali.²

Vůči cenzuře vznikl ve společnosti postupem času samozřejmě odpor, který vyvrcholil zrušením cenzury. Poprvé byla trvaleji zrušena roku 1694 v Anglii.³ Jednalo se však pouze o zrušení cenzury preventivní, tedy předtiskové. Represivní zásahy (např. znemožnění rozšiřování již vydaného díla) byly stále povolené.

Cenzura je také oporou totalitních režimů, na našem území tedy zdárně kvetla v letech 1939–1945 a 1948–1989. Problematictí autoři končivali nezaměstnaní, v koncentračních táborech, v exilu⁴ nebo na popravišti. Avšak i v mezidobí v letech

¹ HOLEŠOVSKÝ, František. *Glosy k vývoji české ilustrace pro děti*, s. 106.

² TOMÁŠEK, Dušan. *Pozor, cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury*, s. 5–6.

³ Tamtéž, s. 6.

⁴ Petr Sís (1949), uznávaný výtvarník a spisovatel, roku 1982 (neplánovaně) emigroval z ČSSR do USA. V roce 2007 byla vydána jeho ilustrovaná kniha *The Wall (Zed' – Jak jsem vyrůstal za železnou oponou)*, která malým čtenářům přibližuje život v době nesvobody. Za své celoživotní dílo získal prestižní Cenu Hanse Christiana Andersena, udělovanou Mezinárodním sdružením pro dětskou knihu IBBY.

1945–1948 cenzura fungovala; např. na území Slovenska byli v nemilosti přívrženci samostatného slovenského státu. Nemohly se publikovat kupříkladu dětské knihy spisovatele Jozefa Cígera Hronského (1896–1960), který roku 1945 emigroval.⁵

Nejinak je tomu dnes. Cenzura stále existuje, jen má jiné podoby. Je společností protkaná, nekonzentruje se do osoby cenzora. V zájmu politické korektnosti panuje při zmínkách o náboženství, sexualitě, sociální nerovnosti, vlastenectví, kouření nebo např. obezitě velká opatrnost. Cenzura jde totiž ruku v ruce s potřebou zajištění bezpečnosti, obzvláště bezpečnosti bezbranných, neznalých dětí. Kromě povinných autosedaček a cyklistických přileb zajišťujících ochranu zdraví jsou tedy děti chráněny také před tělesnými tresty⁶ nebo drastickými výjevy a zobrazením smrti. Na druhou stranu jsou vystavovány rozvodovým tahanicím⁷ a podbíživé reklamě. Uzavřít děti do pomyslné „bubliny bezpečí“ je nemožné, podstatné je ale určit, které záležitosti jsou prioritní, které legislativní ukotvení vyžadují a které se bez něj obejdou (protože snad není nutné mít zákony na všechno – společnost se řídí také etickými pravidly). Podobné je to s cenzurou v literatuře pro děti a mládež. Budou-li z textu vyňaty zmínky o kouření, budou děti chráněné od závislosti na nikotinu? Vztáhne-li rodič ve výjimečných případech na potomka ruku, ohrozí tím jeho duševní vyrovnanost v dospělosti? Zkrátka, nic se nemá přehánět.

K otázkám politické korektnosti se vyjadřuje také vystudovaný psycholog a autor několika společenskovědních publikací Petr Bakalář. Jednou z nich je kniha *Tabu v sociálních vědách* vydaná roku 2003, která pojednává o rozdílech mezi rasami na genetické úrovni. Téměř po deseti letech sepsal text reflektující reakce odborníků na tuto knihu (mj. i Cyrila Höschla⁸), ze kterého vyplývá, že ani akademická půda není připravena se politicky kontroverzními tématy zabývat. „*Pro velkou část našich akademiků je typická přinejmenším jedna z těchto charakteristik: tendence k vyhýbání se konfliktům,*

⁵ DEBNÁROVÁ, Alexandra. *Cenzúra v detskej literatúre pre deti a mládež na Slovensku...*, s. 236.

⁶ Zákaz tělesných trestů ve škole platí v celé Evropě. Ve střední Evropě je v domácím prostředí možno děti trestat pouze v České a Slovenské republice, ostatní státy této oblasti to zákonem zakazují. Evropský výbor pro sociální práva při Radě Evropy v roce 2015 Česko kvůli tomuto postoji kritizoval.

⁷ Podle psychologa Jeronýma Klimeše jsou fyzické tresty ve srovnání s předáváním potomků mezi rodiči po rozvodech a dlouhými vyšetřovacími procesy v případech zneužívání naprosto zanedbatelným problémem. (Viz *Česko na rozdíl od jiných nezakázalo tělesné tresty dětí a možná ani nezakáže* [online].)

⁸ Cyril Höschl (1949) je oceňovaný český psychiatr, popularizátor vědy a vysokoškolský pedagog.

loajalita a obava o vlastní kariéru, [...] odmítání či přímo neznalost moderních biologicky orientovaných výkladů lidského chování [...], pocit, že by to společnosti přineslo více škody než užítku, a naivní humanismus.”⁹

Výše popsaná cenzura se uplatňuje hlavně v euroatlantickém kulturním okruhu. Situace v Asii nebo severní Africe je zcela odlišná, protože tam v některých státech nejsou dodržována základní lidská práva. To se samozřejmě odráží i ve svobodě slova. Blokují se internetové adresy, filtruje se jejich obsah. Situaci světové cenzury internetu monitoruje sdružení *ONI (OpenNet Initiative)*, podle jehož výzkumů si vede nejhůře např. Čína, Saúdská Arábie, Írán, Sýrie a další.¹⁰ Zjišťuje se také svoboda médií. Nevládní organizace *Reporters Without Borders* vytváří každoročně žebříček zemí světa podle jejich mediální svobody. Podle výsledků z roku 2015 se nezávislost sdělovacích prostředků zhoršuje po celém světě. Platí to i v Česku (nejen proto, že ministr financí Andrej Babiš vlastní mediální skupinu *Mafra*), avšak organizace alespoň oceňuje, jak se u nás daří „*udržet tradici satiry a karikatury v médiích jako formu kritiky*“.¹¹

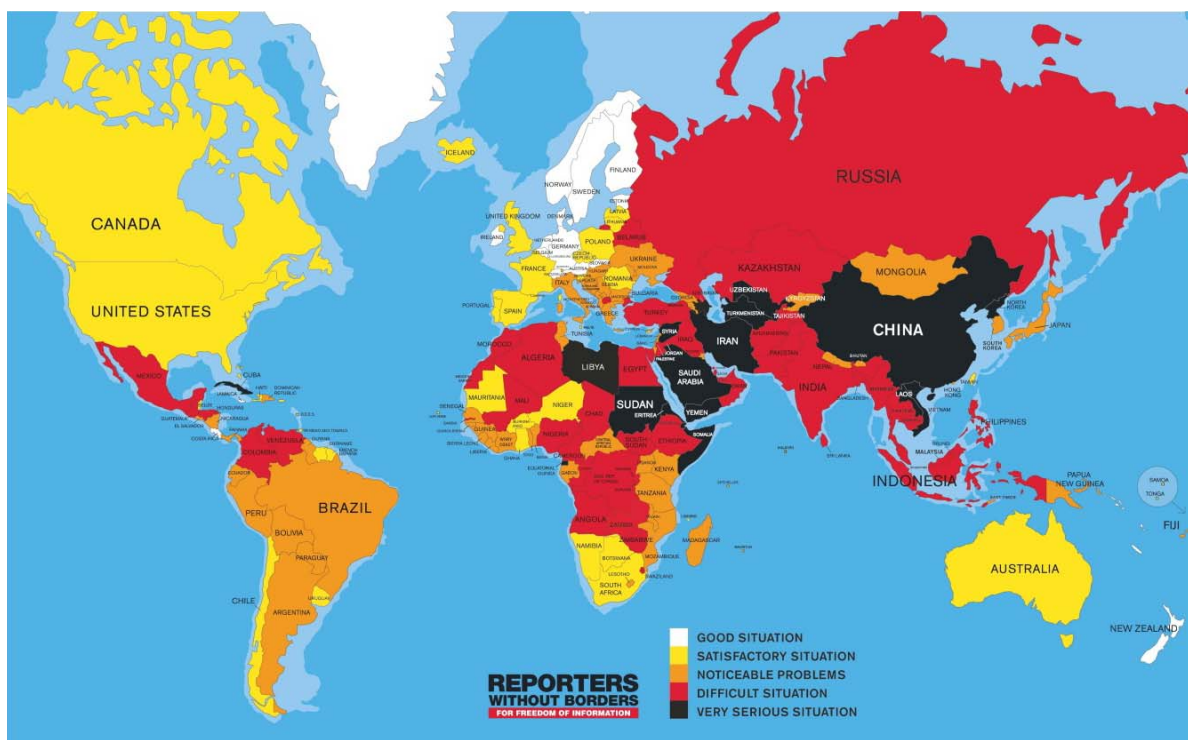
Odborníci se shodují v tom, že „*cenzura v tradičním smyslu je nežádoucí a musí se dostat pod kontrolu*“¹², a to přes nesporná pozitiva, která paradoxně přináší (více v úvodu kapitoly „*Cenzura od roku 1989 po současnost*“).

⁹ BAKALÁŘ, Petr. *Politická korektnost v ČR: Příběh Tabu v sociálních vědách* [online].

¹⁰ *Global Internet Filtering Map* [online].

¹¹ SKALICKÝ, Matěj. *Svoboda médií se v Česku zhoršila, tvrdí Reportéři bez hranic* [online].

¹² BURT, Richard. *(Ne)cenzurování pod drobnohledem...*, s. 355.

Obr. 01 Míra svobody médií ve světě podle Reportérů bez hranic (bílá – dobrá situace, žlutá – uspokojivá situace, oranžová – zjevné problémy, červená – obtížná situace, černá – velmi vážná situace)

Ideál dětské literatury

„Malé děti potřebují ‚černobílý‘ svět, na který se mohou spolehnout, kde něco je dobře a něco špatně – tak jako v pohádkách. Že se s ním jako dospělí budou muset rozloučit a že je právě škola musí naučit také kritičnosti a opatrnosti, vůbec neznamená, že by s nimi mohly vyrůst od malička. Dítě nutně potřebuje nejdříve pevně zažít, že něco platí a něco ne, že něco je dobré a něco špatné. Teprve na tomto základě může jednou strávit i tu hroznou skutečnost, že se to někdy nedá rozlišit, aniž by se tím vnitřně zhroutilo a rozložilo.“¹³

Kdyby však měly pohádky pouze výchovný a pedagogický rozměr, asi by se nestaly takovým fenoménem. Nabízejí totiž mnohem víc: radost, humor, nápady, podněty k fantazírování, společný prožitek... a po zrodu pohádky literární (postupně) také krásu. Ilustrace knih určených dětem se sice objevují už od raného novověku, jejich estetická hodnota ale začala hrát důležitou roli až v první polovině 20. století.¹⁴ Tehdy se totiž začala přiznávat hodnota i samotnému dětství. *„Chápání beletrie pro děti*

¹³ SOKOL, Jan. *O školách a učitelích* [online].

¹⁴ REISSNER, Martin. *Ilustrace: Pohledy na výtvarný doprovod české dětské knihy*, s. 59.

téměř jako hraničního útvaru, jakési beletrizované výchovné či naučné příručky, bylo blízce spojeno s podceňováním dítěte jako plnohodnotné osobnosti, s chápáním dětství jako pouhého nezbytného období, jež je nutno překlenout na cestě k dospělosti a které není rovnocenné pozdějším obdobím lidského života, není obdobím svébytným.¹⁵ Důležitým faktorem byl také rostoucí zájem na vzdělání a výchově dětí.

Za první ilustrovanou knihu pro děti je považován *Orbis sensualium pictus* (*Svět v obrazech*) Jana Amose Komenského (1592–1670), učebnice s množstvím dřevorytů vydaná roku 1658 v Norimberku. V 18. století se v ulicích Anglie prodávaly tak zvané „chapbooks“, knížечky určené dětem i dospělým, obsahující pohádky, strašidelné příběhy nebo zprávy ze světa. Cenově byly dostupné i chudině, přesto obsahovaly mnoho ilustrací, které byly někdy i ručně dobarvovány.¹⁶ Na našem území se však ilustrace vyskytovaly jen vzácně, častější byly až od poloviny 19. století. Jejich kvalita bohužel mnohdy nebyla valná, navíc se vyznačovaly záměrnou popisností.¹⁷ Mezníkem v české ilustraci se stal až Mikoláš Aleš.¹⁸ Své kresby podřizoval textu tak, jako to dělají ilustrátoři dodnes.

Literatura pro děti a mládež se postupně etablovala jako nedílná součást písemnictví. Ve 30. letech 20. století se jí u nás začali zabývat i významnější spisovatelé. V té době se také začaly na dětskou literaturu klást vyšší nároky – jak ze strany literární kritiky, tak dospělých čtenářů.¹⁹ Vznikaly knihy ilustrované osobnostmi, jako byl Josef Lada (*O Mikešovi*, 1934; *O chytré kmotře lišce*, 1937) nebo Josef Čapek (*Devatero pohádek*, 1932; *Dášeňka čili život štěněte*, 1933).

Nároky byly někdy tak vysoké, že neobstála v podstatě žádná pohádka. Ve své studii *Boj o pohádku* (1942) se Jaroslav Frey²⁰ snažil na základě vlastních zkušeností dokázat,

¹⁵ NOVÁKOVÁ, Luisa. *Proměny české pohádky: K historii žánru ve čtyřicátých letech dvacátého století*, s. 5.

¹⁶ RICHARDSON, Ruth. *Chapbooks* [online].

¹⁷ REISSNER, pozn. 14, s. 61.

¹⁸ Mikoláš Aleš (1852–1913), český malíř, grafik a ilustrátor. Ilustroval např. *Staré pověsti české* Aloise Jiráska nebo *Ohlas písní ruských* Františka Ladislava Čelakovského. Svými kresbami přispíval do mnoha časopisů i dětských čítanek.

¹⁹ NOVÁKOVÁ, pozn. 15, s. 6.

²⁰ Jaroslav Frey (1902–1983), povoláním knihovník, napsal mnoho různých studií a příruček. Na základě své teze o škodlivosti klasické pohádky sám sepsal takové, které považoval za vhodné. Např. *Pohádka o dvou bratřích* (1950), inspirovaná jednou ruskou i českou pohádkou, vypráví o tom, jak nezasloužený blahobyt přináší nemoc a neštěstí, zatímco poctivá práce radost a zdraví.

že pohádka (ať už lidová, nebo adaptovaná) je pro děti nevhodná či dokonce škodlivá. Stavěl se k tomuto žánru velmi racionálně. Mj. mu vytýkal nedokonalost kladných hrdinů, nedoceňování pracovitosti, prvky frivolnosti, nereálnou strašidelnost, celkově nepravdivé líčení světa. Postrádal v pohádkách obraz reálného světa, který by malé čtenáře připravil na budoucí život. Kouzelnost pokládal za matoucí. Dětem doporučoval jedině některé bajky a pohádky se zvířecími hrdiny.

Přestože se mnozí spisovatelé pokusili psát nové (autorské) pohádky, které by Freyovým podmínkám vyhovovaly, kritická obec jeho myšlenky v podstatě odsoudila.

Jaroslav Frey nebyl s názory tohoto ražení zdaleka první. Spory o povaze pohádek se na našem území totiž vedly již koncem 19. století. Živé diskuse probíhaly obzvláště po uveřejnění článku Jaroslava Petrboka *Pryč s pohádkou!* v kritické revui *Úhor* roku 1913.²¹

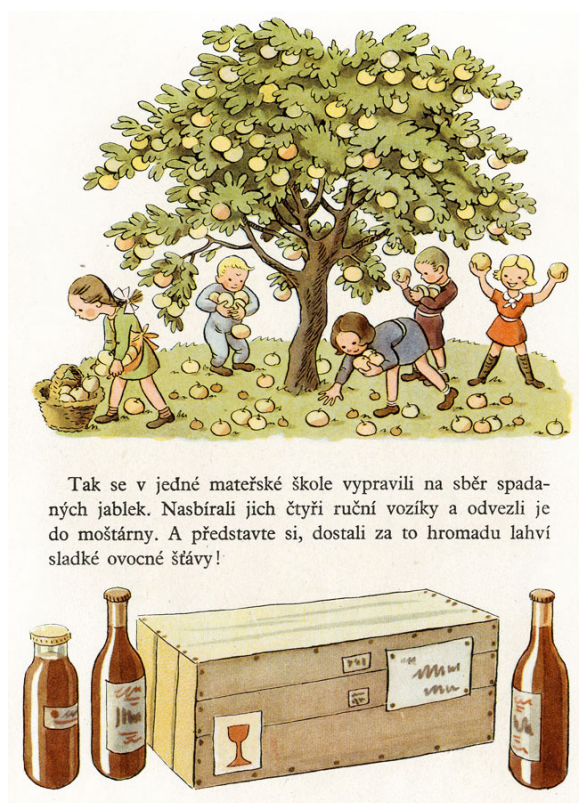
Racionálnímu přístupu konkuroval přístup umělecký, vyzdvihující fantazii, poetičnost, hravost. Jedním z jeho zastánců byl i Jan Rey, který se k problému vyjádřil v časopise *Řád* (1940) takto:

„Vtip pohádky je, že hrdina je člověk obyčejný a příběh neobyčejný. Reformátor však z pohádky učinil obyčejný, fádní příběh a z hrdiny nudného člověka.“²²

²¹ NOVÁKOVÁ, pozn. 15, s. 9–14.

²² Tamtéž, s. 10.

Podobně Bedřich Fučík²³ ve své studii *O knihu pro mládež* z roku 1941 hájil klasickou pohádku proti školometské kritice. Jeho názory byly v té době progresivní. Po nástupu komunistů k moci se sice i literatura pro děti stala nástrojem agitace (viz *Obr. 02*) a oficiálním ideálem pohádky byla pohádka socialistickorealistickeá²⁴, přesto si tento „okrajový“ žánr ponechával určitou míru svobody (unikal pozornosti cenzury), což se projevilo mimo jiné tím, že se k němu uchýlovali autoři jiných literárních žánrů. Dětská literatura se jim stala útočištěm před realitou. Tyto změny však měly pro dětskou literaturu výrazně pozitivní vliv. Noví autoři přinesli nové myšlenky a přístupy, novou kvalitu.

Obr. 02 Ilustrace Ondřeje Sekory v knize Olgy Štruncové *Brigáda v mateřské škole* (1951)

²³ Bedřich Fučík (1900–1984), literární kritik, editor, překladatel, 1929–1939 ředitel nakladatelství *Melantrich*. V 50. letech po vykonstruovaném procesu vězněn. Zasadil se o vydávání kvalitní literatury bez ohledu na ideologické postoje.

²⁴ Socialistickorealisticke pohádky, které se podrobovaly spíše názoru ideologie než potřebám dětského čtenáře, psal kromě Jaroslava Freye např. T. Svatopluk (*O statečném Ušákovi*, 1949), Ondřej Sekora (*Jak se uhlí pohněvalo*, 1949) nebo Pavel Kohout (*O černém a bílém*, 1950). Ondřej Sekora přizpůsobil režimu o svého *Ferdu Mravence* – ten se stal koncem 40. let uvědomělým občanem, podporoval pětiletku, snažil se pěstovat co nejplodnější pšenici apod. Olga Štruncová psala poučná vypravování, která lze jen těžko označit za pohádky; její *Brigáda v mateřské škole* (1951) pojednává o nadšené a dobrovolné práci předškoláků, *Co dělá táta, co dělá máma* (1951) zase o práci rodičů – zahálka tehdy byla zkrátka něčím nepředstavitelným.

Podrobnějším popisem vývoje české literatury pro děti a mládež za vlády komunistů (včetně příkladů cenzurních zásahů) se zabývá až část „*Cenzura v letech 1948–1989*“.

Po převratu v roce 1989 se až do druhé poloviny 90. let díky uvolnění knižního trhu vydávalo velké množství literárního i ilustračního braku. Začala se vydávat díla dříve zakázaných autorů a díla s tabuizovanou tematikou. Množství vydávaných knih celkově vzrostlo a stále roste.²⁵ Zároveň však zanikly odborné časopisy zabývající se teorií dětské literatury, jako byl *Zlatý máj* (1956–1997) nebo *Ladění* (1991–2012). Pro českou odbornou veřejnost je v tomto oboru přístupný snad jen časopis *Bibiana* (1993–dosud), který je zároveň jediným časopisem svého druhu na Slovensku.²⁶ Ani denní tisk a časopisy nepřiklání dětské literatuře příliš pozornosti. Rodiče jsou proto při výběru literatury pro své dítě ovlivněni hlavně reklamou. Ideál dětské literatury tedy nestanovuje natolik kritická obec, jako spíš trh.

Za zmínku ale stojí aktivity České sekce IBBY a Klubu ilustrátorů. Kromě výstav, besed a soutěží díky nim každoročně vzniká i katalog *Nejlepší knihy dětem*²⁷.

Otázkou, nakolik jsou nakladatelstvími propagované knihy pro dětského čtenáře vhodné, se tedy veřejnost příliš nezabývá. Zásadní autor nakladatelství Meander²⁸, Petr Nikl (1960), se např. od Martina Reissnera v jeho knize *Ilustrace – Pohledy na výtvarný doprovod české dětské knihy* (2015) dočkal vcelku nevlídné kritiky. Při rozboru Niklovy *Pohádky o Rybitince* (2001) vytýká textům nevyváženost a humor v temném kontextu, celkově hodnotí literární stránku díla jako slabší. U knihy *Blázníček* (2009) upozorňuje na fakt, že její typografická stránka i ilustrace osloví spíš dospělého než dítě.

²⁵ Počet vydaných titulů dětské literatury v ČR: 416 (1997), 579 (2000), 1336 (2010), 1955 (2015).

Dětská literatura přitom v současnosti představuje asi 11 % úhrnné produkce literatury v ČR.

(Viz CÍSAŘ, Jaroslav. *Bilance vydávání knih v ČR v roce 2015* [online].)

²⁶ Časopis *Bibiana* vydává kulturní organizace *Bibiana, Medzinárodný dom umenia pre deti* založená roku 1987. Organizace je partnerem *Bienále ilustrací Bratislava (BIB)*, což je mezinárodní soutěžní přehlídka ilustrací pro děti konaná již od roku 1967.

²⁷ Katalogy *Nejlepší knihy dětem* obsahují anotace knih a medailonky (českých) autorů textu a ilustrací. Vypracovává je *Česká sekce IBBY* ve spolupráci s *Komisé pro dětskou Knihu Svazu českých knihkupců a nakladatelů*.

²⁸ Nakladatelství Meander založila roku 1995 Ivana Pecháčková. V jeho ediční řadě *Modrý slon* (jehož logo mimochodem navrhl právě Petr Nikl) vycházejí náročnější, umělecké autorské knihy pro děti.

„Zatímco ve výtvarných, hudebních i dramatických sférách je improvizace, volné tvoření a kreativnost postupu konaných ve jménu konání samého již od začátku dvacátého století přístupem regulérním (ba dnes už i klasickým), literatura pro děti se takovému přístupu z podstaty brání.“²⁹

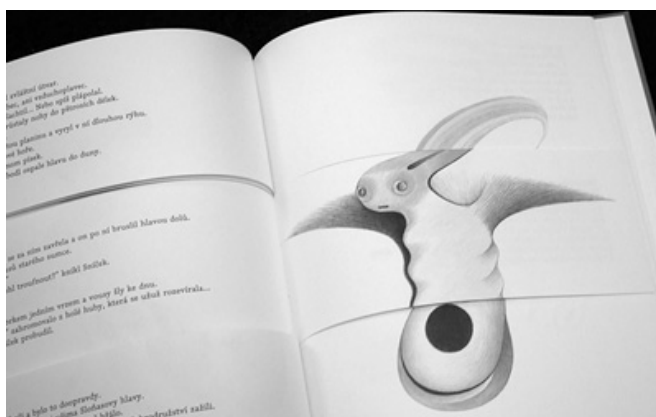
„Nikl literát je fascinovaným naslouchatelem sobě samému.“³⁰

Niklovy knihy jsou však určeny nejen dětem, ale i dospělým, resp. mohou být označeny za „dětské knihy pro dospělé“. Nikl je navíc evidentně hravým člověkem a jeho knihy možná nejlépe poslouží jako útěcha hravosti dospělým.

Přestože má Martin Reissner kontroverzní minulost³¹ a jeho názory nemusí být správné, v otevřené společnosti si zaslouží pozornost. Jedině z protichůdných názorů může vzniknout produkce takové dětské literatury, která nebude zatížena cenzurou. Zamlčování je přece také druhem cenzury.

Obr. 03 Petr Nikl: *Blázníček* (2009), ilustrace v knize

Obr. 01 Petr Nikl: *Záhádky* (2007) – prostřední část knihy je rozřezána na třetiny, takže čtenář může vytvářet dadaistické variace

²⁹ REISSNER, Martin. *Ilustrace: Pohledy na výtvarný doprovod české dětské knihy*, s. 163.

³⁰ Tamtéž, s. 167.

³¹ Literární historik a publicista Martin Reissner (1969) byl šéfredaktorem časopisu *Ladění* až do ukončení jeho vydávání, a to z důvodu pochybení při vyúčtování dotací. (Viz *Kvůli nevyúčtované dotaci odmítlo ministerstvo další žádosti MU* [online].) V letech 2009–2016 byl také ředitelem Moravského zemského muzea v Brně. Z důvodu ztráty důvěry byl odvolán ministrem kultury. (Viz *Ministr kultury nečekaně odvolal z funkce ředitele Moravského zemského muzea* [online].)

Na čem se ale autoři a kritici shodují, je zařazení aktuálních témat v dětské literatuře. Je ale třeba dbát na to, aby nevznikla pohádka „kapitalistickorealistická“. Svět fantazie by v pohádkách nikdy neměl být přehlušen problémy současného světa. Jakob Streit (1910–2009), švýcarský učitel a anthroposof, ve svých úvahách *Proč děti potřebují pohádky* například uvádí, že v západních zemích existují tendence k upřednostňování praktičnosti na úkor fantazie. „Už předškolní děti dostávají obrázkové knížky na téma ‚Co všechno táta zvládá‘: tady zalepuje kolo, umývá automobil, spravuje rozbitou židli, maluje pokoj a támhle rozlil barvu a musí ji uklízet atd.“³²

Viola Somogyi, česko-maďarská překladatelka a redaktorka, členka poroty *Zlaté stuhu*³³ v roce 2016, v rozhovoru na stránkách *Zlaté stuhu* soudí, že je důležité zabývat se v knihách pro děti aktuálními tématy, jako jsou například „*klimatické změny, znevýhodněnost některých skupin ve společnosti, strach z neznámého, stále rostoucí míra závislosti na všem možném či osamění a odcizení jedince v konzumní společnosti*“.³⁴ Zároveň dodává, že v Česku je oproti severským zemím, kde strávila řadu let, takové literatury velmi málo.

Také Martin Reissner se k aktualizaci dětské literatury vyjadřuje. „*Setrvačností přetrvávají archaická témata a atributy, nová témata nejsou esteticky a psychologicky kvalitně sledována. K těm opomíjeným patří mimo jiné nový typ (neúplné) rodiny, multikulturalita, diverzifikace společnosti*.“³⁵

Dalšími zajímavými tématy pro oživení autorské pohádky by mohl být fenomén internetu a s tím související informační boom, zvyšující se nároky na schopnost ovládnání technologií, přelidněnost nebo dokonce terorismus. Tato témata jsou důležitá, faktem ale zůstává, že literatura pro děti by si měla zachovat svůj půvab a nadčasovost.

³² STREIT, Jakob. *Proč děti potřebují pohádky*, s. 139.

³³ *Zlatá stuha* je každoročně vyhlašovaná cena *České sekce IBBY*, která je udělována tvůrcům nejlepších knih pro děti a mládež vydaných v češtině. Jedná se o jedinou cenu v tomto oboru v ČR.

³⁴ *Porota* [online].

³⁵ REISSNER, pozn. 29, s. 197.

Hannah Arendtová, politická filosofka a publicistka německo-židovského původu, se ve své studii *Krise kultury* zamýšlí nad zneužíváním umění. Její výroky lze bezesporu aplikovat i na dětskou literaturu.

„Slouží-li velká umělecká díla účelům sebevzdělávání a sebezdokonalování, jsou stejně zneužívána, jako slouží-li jiným účelům. Dívat se na obraz, aby si člověk prohloubil znalosti o určitém období, je snad právě tak užitečné a oprávněné, jako je užitečné a oprávněné zakrývat obrazem díru ve zdi.“³⁶

2. Cenzura do roku 1948

Tato kapitola pojednává o vybraných případech cenzury dětské literatury a učebnic na českém území od konce 19. století až do února 1948.

Cenzura školních knihoven v době Rakouska-Uherska

Knihovny se staly povinnou součástí škol díky tzv. *Hasnerově zákonu* z roku 1869, který ustanovil povinnou osmiletou školní docházku. Školní knihovny, důležitý prvek národní výchovy, podléhaly regulaci ze strany státu i učitelů. Žáci byli vedeni k mravnosti, smyslu pro povinnost, počestnosti, sociálnímu myšlení, lásce k vlasti, upřímnosti a šlechetnosti. Důraz na estetické vnímání se začal prosazovat až počátkem 20. století, a to pouze ve smyslu spojitosti krásy s dobrem a pravdivostí.³⁷

Na konci 19. století učitelé z žákovských knihoven vyřazovali vše, co by mohlo poškodit zájmy vlasti. Například čtenářsky oblíbené dobrodružné příběhy Karla Gustava Nieritze (1795–1876), oslavující statečnost dětských hrdinů a vojsk pruské armády, byly nakladatelstvími, resp. s nimi spolupracujícími pedagogy, upravovány. V roce 1875 pak vznikl *Výbor ku zkoumání spisů pro mládež* (sestavující z učitelů), který měl za úkol žákovskou beletrii posuzovat.³⁸

³⁶ ARENDT, Hannah. *Krise kultury*, s. 127.

³⁷ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu*, s. 606.

³⁸ Tamtéž, s. 608.

Vznikaly seznamy doporučených a závadných titulů. Zdůvodnění závadnosti bývalo ve spisech často neurčité („obsah závadný“), často ale kromě morálních důvodů hrála roli nekultivovaná mluva.

Prototypem škodlivé literatury se stala díla P. Jana Černohouze³⁹. Vyřazení jeho povídky *Továrník Vít* (1871) mělo následující zdůvodnění:

*„Ačkoliv směr této povídky dobrý jest, má přece mnohé vady, pro které ji mládeži odporučiti nejde. Mimo jiné líčí se zde pokušení takovým způsobem, že mysl čtenářova mnohem spíše ku zlému pobádána bývá než k ctnosti a šlechtnosti.“*⁴⁰

Obsah knihoven si revidovaly školy samy. Z důvodu těžko stanovitelné objektivnosti při vyřazování děl se však časem zavedlo porovnávání seznamů jednotlivých škol. Co vyřadila jedna, musely vyřadit i všechny ostatní v okrese. Cenzura tedy přituhovala. Nakladatelé začali pocítovat nejistotu a s obavami z dopadů cenzury se zdráhali vydávat nová díla.⁴¹

Za nevhodné byly označeny také *Povídky a báchorky* (1863) Hanse Christiana Andersena (1805–1875), *Národní báchorky a pověsti* (1862) Boženy Němcové (1820–1862) nebo povídka *Škola mé štěstí* (1866) Karoliny Světlé (1830–1899).

Jan Dolenský⁴² reagoval na požadavky doby tak, že vytvořil nový překlad (či spíše adaptaci) Andersenových pohádek s názvem *Čarovné zjevy* (1890). Obsah pohádek změnil, v duchu té nejpřísnější morálky⁴³, k nepoznání. Toto dílo se však také stalo „*symbolem diletantismu a přehnané pruderie učitelské produkce pro děti a mládež*“⁴⁴.

Motivem cenzury byla mnohdy v podstatě vlastní fantazie cenzorujících. Motivy příběhů a pohádek si spojovali s představami, které by v hlavách malých čtenářů ani nemohly vzniknout. Ukazuje to například případ vyloučení pohádky *Zlatý lístek*

³⁹ P. Jan Nepomuk Černohouz (1836–1919), katolický kněz, autor povídek a próz pro mládež.

⁴⁰ *Seznam knih pro mládež...*, s. 621–622.

⁴¹ WÖGERBAUER, pozn. 37, s. 614–615.

⁴² Jan Dolenský (1859–1933), český učitel a překladatel.

⁴³ Dětská literatura měla podporovat úctu a lásku k rodičům, neměla obsahovat žádné necudnosti a líčení špatných činů (bylo-li vůbec nutné do příběhu nějaké zlo vnášet, nemělo být příliš podrobně popisováno, zato v každém případě potrestáno), její hrdinové měli mít vždy bezvadný charakter atd.

⁴⁴ Tamtéž, s. 617.

(1855) Boženy Němcové z knihovny měšťanské školy pro dívky na Maninách okresní školní radou v roce 1900. V pohádce vystupují tři, v podstatě zběhlí, vojáci (což byl sám o sobě pádný důvod k cenzuře), kteří se setkají se třemi zakletými pannami. Aby je vysvobodili, musí s nimi tři noci spát, ale ani se jich nedotknout. Dva vojáci však nevydrží a své panny políbí. Podmínku tedy nesplní, dívky zůstanou nevysvobozeny a vojáci jsou odsouzeni k smrti. Přestože Němcová vypravuje se vší nevinností, dílo bylo nekompromisně zavrženo.⁴⁵

Cenzura učebnic za druhé světové války

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 byly školní učebnice cenzurovány či dokonce zcela vyřazovány tak, aby odpovídaly politické situaci. Byly zveřejňovány seznamy zakázaných titulů (např. v červnu 1939, kdy se jednalo o několik desítek titulů) a výrazů. Všechna označení připomínající bývalý režim musela být odstraněna (slova jako *Československo*, *československý*, *ČSR*, *Kč*, *legionář* a podobně). Učebnice dějepisu, zeměpisu, češtiny a němčiny však byly nakonec vydávány zcela nové, výrazně přepracované.⁴⁶

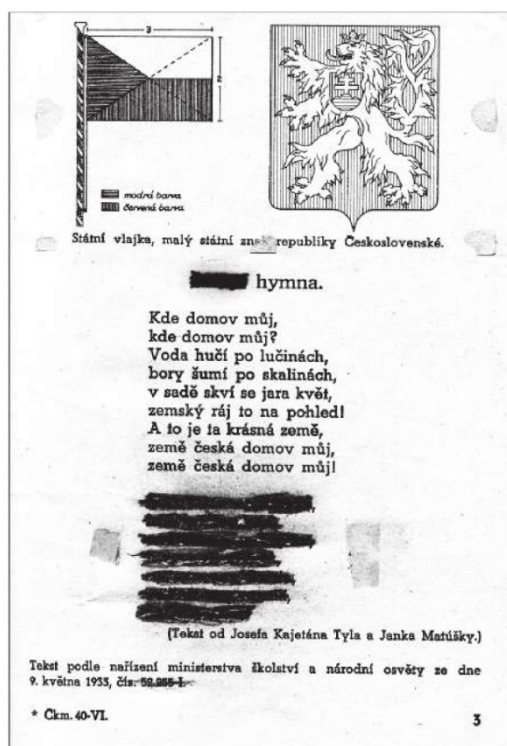
Eliminace nežádaného se zpočátku prováděla přelepováním, později byl ale tento postup zakázán. Daný text bylo nutné učinit naprosto nečitelným – pomocí začernění. Na *Obr. 05* jsou tak vidět stopy po přelepění, které bylo později odstraněno, závadný text byl namísto toho začerněn.

V důsledku atmosféry ohrožení bylo počátkem války vydáváno mnoho děl českých klasiků. Kulturní dědictví se stalo oporou národa. V roce 1940 tak bylo vydáno 15 knih pohádek Boženy Němcové a čtyři od Karla Jaromíra Erbena (1811–1870), dále díla Elišky Krásnohorské nebo Josefa Kajetána Tyla (1808–1856). *Broučci* Jana Karafiáta (1846–1929) byli toho roku vydáni hned šestkrát.⁴⁷

⁴⁵ *Literární archiv: Sborník Památníku národního písemnictví*, s. 254.

⁴⁶ KONÍŘOVÁ, Marta. *Začernit, přelepít, přetisknout, odstranit...*, s. 29–30.

⁴⁷ NOVÁKOVÁ, Luisa. *Proměny české pohádky...*, s. 41.

Obr. 05 Stopy cenzury v čítance *Ráno*

Cenzura drastičnosti

Fenomén cenzury drastičnosti je tak rozšířený, že si zasluhuje samostatnou kapitolu. Jakob Streit se domnívá, že zlo a krutosti mají v pohádkách nezastupitelnou roli, ale záleží na podání autora. „Při vyprávění nesmíme takové události líčit naturalisticky, jako by šlo o lidi z masa a kostí. Jsou to zpodobnění zla, stvoření a masky temnoty, které jsou přemoženy a zničeny. Převádět je do reality by bylo naprostým nepochopením pohádek. Musí zůstat obrazem ve sledu obrazů; pak ovšem účinek jejich zničení (zničení zla) není děsivý, nýbrž neobyčejně osvobozující pro dítě [...].“⁴⁸

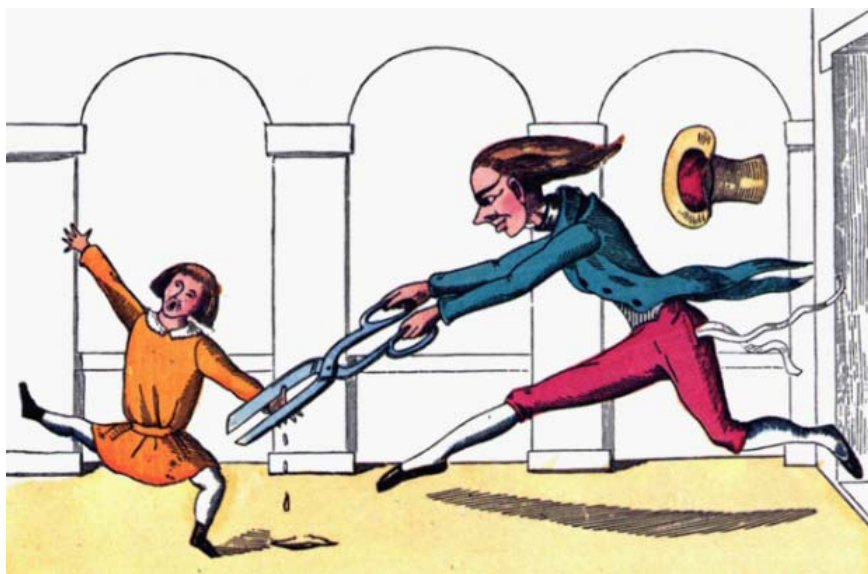
Nejspíš z tohoto důvodu má i výhrady vůči legendární knize *Ježípetr* (v originálu *Struwwelpeter*, 1845) Heinricha Hoffmanna⁴⁹. Autor ji sice původně psal pro svého tříletého syna, Streit by ji však nedoporučoval dětem do sedmi let.⁵⁰ Obsahuje 11 ilustrovaných veršovaných příběhů, které ukazují, kam až může vést neposlušnost (dítě si hraje se sirkami a uhoří; cucá si palec, až mu ho ustříhnou; nejí polévku, až příliš zhubne a zemře). Kniha se proslavila po celé Evropě, poslední vydání v Česku

⁴⁸ STREIT, Jakob. *Proč děti potřebují pohádky*, s. 124–125.

⁴⁹ Heinrich Hoffmann (1809–1894), německý lékař, autor mnoha básnických sbírek a dětských knih.

⁵⁰ Tamtéž, s. 130.

pochází z roku 2004 a je vyprodané. Je otázkou, jak kniha obstojí dnes, kdy vládne liberálnější způsob výchovy.

Obr. 06 *Struwwelpeter*, původní ilustrace Heinricha Hoffmanna (1845)

Dobrou parodií na tehdejší mravoučnou literaturu jsou knihy Edwarda Goreye⁵¹, ve kterých naopak k újmě často přicházejí děti naprosto nevinné (viz např. „mravně didaktické pojednání“ *Rozšmelcovaná dělátká* v knize *Octárna a jiné příběhy*⁵², 2010).

Podobně jako Jakob Streit se k problému drastičnosti staví rovněž spisovatel a filolog J. R. R. Tolkien (1892–1973) nebo dětský psycholog a psychoanalytik Bruno Bettelheim (1903–1990). Tolkien zastává názor, že „*uhlazování*“ *tvrdých pohádkových motivů vede k rozmělnění, ztrátě napětí až ke zničení katarze. [...] I když se sám ve svých dílech zdaleka nevyhýbal obrazům smrti, bolesti, zoufalství, strachu, temných a hrozivých stránek světa, činil to vždycky s jemností a vkusem, Tolkien nešokuje, natož aby odpuzoval.*⁵³

Bettelheim si navíc vlastní praxí potvrdil, že pohádky s drastickými motivy pomáhají dětem vyrovnat se s vlastními traumaty, které mohou být podobného rázu.⁵⁴

⁵¹ Edward Gorey (1925–2000), americký spisovatel, ilustrátor, divadelní scénárista a návrhář kostýmů. Neměl téměř žádné umělecké vzdělání, ale ovlivnil generace komixových autorů.

⁵² GOREY, Edward. *Octárna a jiné příběhy*. Praha: Dokořán, 2010. 116 s. ISBN 978-80-7363-309-7.

⁵³ NOVÁKOVÁ, Luisa. *Proměny české pohádky...*, s. 17.

⁵⁴ Tamtéž.

Během 40. let 20. století vzniklo mnoho nových, upravovaných vydání klasických děl české literatury pro děti. Příkladem může být veršovaná adaptace lidové pohádky *Perníková chaloupka* (1944) Václava Renče⁵⁵. Renč text překládá v upravené podobě, která postrádá některé drastické prvky. Děti nejsou v lese úmyslně ponechány, ale omylem se ztratí; dětem se po obou milovaných rodičích stýská; logicky pak mizí i motiv vyznačování cesty kousky chleba.⁵⁶

Podobnou „harmonizaci“ pohádek lze vysledovat i v adaptaci *Pohádky z Tisíce a jedné noci* (1956) Františka Hrubína⁵⁷. Nováková upozorňuje na fakt, že lidové pohádky asijského původu bývají výrazně drastičtější než ty evropské.⁵⁸

S jiným přístupem ke zpracování drastičnosti původních textů se setkáváme třeba u Pavla Eisnera.⁵⁹ Jeho *Veselé pohádky*⁶⁰ (1942) jsou zpracováním světových pohádek a bajek. Autor využívá humoru, hovorové mluvy a hrátek s jazykem – zde je ukázka z pohádky *Přítel ptáček*:

„[...] Nadzvedne pokličku, a ejhle, ptáček posměváček leží v hrnci nohama vzhůru. To on si přebral při polykání brambor a udusil se.

Ptáčková posměváčková se dala do pláče. Netopýr za stolem povídá:

„Proč pláčete, paní ptáčková posměváčková?“

„A jakpak nemám plakat,“ povídá ptáčková posměváčková, „podívejte se, kde mám muže!“

A ukázala netopýrovi hrnec s brambory a s ptáčkem posměváčkem.

„Chudáček ptáček posměváček! To on vlezl do toho hrnce, abych měl k těm bramborám taky ještě pečínku! Inu, zlatý přítel, ten ptáček posměváček.“

A netopýr si sedl za stůl a spořádal brambory i ptáčka posměváčka. A když se vrátil domů, vypravoval na potkání, jaký to byl zlatý přítel, ten ptáček posměváček.“⁶¹

⁵⁵ Václav Renč (1911–1973), český básník, autor katolicky orientované lyriky, dramatik a překladatel.

⁵⁶ NOVÁKOVÁ, Luisa. *Renčovy veršované pohádky*, s. 46–47.

⁵⁷ František Hrubín (1910–1971), český básník, prozaik, překladatel, dramatik, autor knih pro děti.

⁵⁸ NOVÁKOVÁ, Luisa. *Proměny české pohádky...*, s. 167.

⁵⁹ Pavel Eisner (1889–1958), český spisovatel, překladatel, jazykovědec.

⁶⁰ Oficiálním autorem *Veselých pohádek* je Jaroslav Podroužek. Eisner žil v době okupace v ústraní a svá díla vydával pod pseudonymy; byl židovského původu.

⁶¹ PODROUŽEK, Jaroslav. *Veselé pohádky*, s. 79–80.

3. Cenzura v letech 1948–1989

Se změnou politického systému přišel i nový druh cenzury – boj proti brakové literatuře. Socialistický člověk, toužící po opravdových hodnotách a opravdovém umění, se radikálně postavil proti škváru a kýči.⁶² Socialistický realismus byl na jaře 1949 vyhlášen jako jediná a všeobecně závazná metoda uměleckého pojetí skutečnosti, ostatní směry byly označeny za úpadkový formalismus. Znárodnění nepodlehly jen podniky, banky a pojišťovny, ale také většina grafických závodů. Regulovala se spotřeba papíru (nedostatkem surovin se zdůvodňovaly zákazy vydávání režimem nepřijatelných knih a časopisů). Monopol na vydávání dětské literatury vlastnilo *Státní nakladatelství dětské knihy* (zřízené roku 1949, dnes *Albatros*).⁶³

„Soustředění výroby dětských knih do jediného podniku bylo obhajováno jako nezbytný krok, podniknutý na ochranu bezbranných malých čtenářů, ohrožovaných nezodpovědnou praxí soukromých vydavatelů, kteří údajně neměli na tvorbě a rozšiřování kvalitní knihy žádný zájem.“⁶⁴

Literatura pro děti a mládež byla využívána jako nástroj agitace, nejsilněji hned na začátku totality, tedy v „budovatelských“ 50. letech. Třídně-komunistické ideály v ní byly propagovány jako nadřazené základním lidským hodnotám, přitom její čtivost a schopnost zaujmout byla nulová. Knihy tedy byly dětem vnucovány (jako odměny), nebo rovnou recyklovány.⁶⁵

Komix byl, jakožto produkt pokleslé západní kultury, přijatelný problematicky. Nepřípustné bubliny byly nahrazovány textem pod obrázky, odstraňovány bez náhrady (jako němý komix), vznikaly různé hybridní formy na pomezí komixu a ilustrovaného textu atd. Komix byl ale přijatelný např. v případě, že parodoval západní společnost.

⁶² Mezi veřejné odpůrce braku patřil např. teoretik a kritik umění Jindřich Chalupecký (1910–1990), spoluzakladatel *Skupiny 42*, nebo avantgardní umělec Otakar Mrkvička (1898–1957), člen *Devětsilu*.

⁶³ Kromě *SNDK* mohli tituly pro děti vydávat jen *Československý spisovatel*, *Mladá fronta* a *Svět sovětů*.

⁶⁴ RYŠKA, Pavel a ŠRÁMEK, Jan. *Pionýři a roboti*, s. 14.

⁶⁵ DEBNÁROVÁ, Alexandra. *Cenzúra v detskej literatúre...*, s. 237.

Chlapecká dobrodružná literatura Jaroslava Foglara (1907–1999) a Karla Maye⁶⁶ (1842–1912) byla zakázána, přitom před rokem 1948 vycházela v obrovských nákladech.⁶⁷ Foglar totiž odmítl přihlásit *Rychlé šípy* do *Pionýra*.⁶⁸

Pohádka byla využívána i pro reklamní účely. „*Reklamním textařům stačilo zaměnit živou a mrtvou vodu za některý z výtobytků moderní průmyslové chemie nebo potravinářské výroby.*“⁶⁹ Příkladem může být propagace jablečného moštu *Ceres* nebo pohádka *Kouzelné jablko*, ušitá na míru Hlavní správě konserváren.

Literatura pro děti a mládež, na rozdíl od literatury pro dospělé, vycházela v exilu či samizdatu jen zřídka.⁷⁰ Emigrace autora byla navíc dalším důvodem ke stažení jeho tvorby z oběhu.

Cenzuru tisku (předběžnou) prováděla *Hlavní správa tiskového dohledu* (1953–1966), v uvolněných 60. letech mírnější *Ústřední publikační správa* (1966–1968). Od konce června do září 1968 byla cenzura oficiálně zrušena úplně (už od února se ale v podstatě neuplatňovala). V září 1968 byla cenzura opět ustanovena (*Úřad pro tisk a informace*, 1968–1988, poté ještě *Federální úřad pro tisk a informace* 1980–1990), tentokrát ale přísněji. Byly rozšířeny sankce proti vydavatelům a uplatňovala se cenzura následná, což vedlo autory a vydavatele k autocenzuře.⁷¹ „*Zavládl strach a nejistota a pro jistotu se neuveřejňovaly ani věci, kterých by si náš starý dobrý cenzor vůbec nevšiml.*“⁷²

V následujících kapitolách jsou podrobněji rozebrány konkrétní příklady cenzury v dětské literatuře. Zásadní vliv měla už autocenzura spisovatelů a ilustrátorů, informací o skutečných cenzurních zásazích (obzvláště v případě ilustrací) je proto velmi málo.

⁶⁶ Tvorba Karla Maye nevycházela mj. proto, že jeho díla měl v oblibě Hitler. (Viz DEBNÁROVÁ, pozn. 65, s. 238.)

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ RYŠKA, Pavel a ŠRÁMEK, Jan. *Pionýři a roboti*, s. 120.

⁶⁹ Tamtéž, s. 73.

⁷⁰ MALÝ, Radek a NEŠPOR, Josef. *Působení cenzury v české literatuře pro děti...*, s. 229.

⁷¹ RŮŽIČKA, Daniel. *Cenzura: Úřad pro tisk a informace* [online].

⁷² DEBNÁROVÁ, pozn. 65, s. 241.

Cenzura ilustrací: Kolíbal

Ilustrace Stanislava Kolíbala⁷³ se nestaly přímo obětí cenzury, ale spíše terčem kritiky ze strany ideologicky smýšlejících. Jednalo se o obrazový doprovod dvou svazků pohádek, příběhů a vyprávění, *První strom pohádek z celého světa* (1958) a *Druhý...* (1959), uspořádaných Janem Vladislavem (1923–2009) a Vladislavem Stanovským (1922–2005). Diskusi na stránkách revue *Zlatý máj* rozpoutaly pochybnosti o přijatelné míře experimentů v dětské literatuře (vysokou uměleckou hodnotu Kolíbalova díla nikdo nepopíral).⁷⁴ Výrazně stylizované, nevázané, neobvykle rozložené ilustrace byly obviněny z pouhého „*tříbení modernistického formálního projevu [...], fragmentárnosti detailů [...], nejednotné výtvarné koncepce*“⁷⁵. Jejich abstraktní forma měla být pro děti matoucí. Nerealistické podání mělo znemožňovat ustálení představ o skutečné podobě světa.⁷⁶ Kolíbal sám se ale obhajoval vlastními pozitivními zkušenostmi s reakcemi dětí a svůj rukopis dále rozvíjel (Stanovského knihu *O třech bratřích z Kalevaly a kouzelném mlýnku Sampo* v roce 1962 navíc doprovodil ilustracemi nezvykle černočernými).

Stanislav Kolíbal, *Zlatý máj* č. 7–8/1960:

„Všiml jsem si, že dítě vůbec nestačí na rozlehlý výpravový celek (jako je třeba obrázek města s množstvím domů, s různými architektonickými detaily, okapy, střechami a stříškami, povozy a lidmi). Všiml jsem si, že si z takových obrázků vždycky vybraly jednu nebo dvě věci, třeba docela nevýznamné, které ani nebyly pro obsah nějak typické, zkrátka takové, které jim padly do oka, ať už to byla jen žába nebo veverka, princezna nebo jak se někdo směje. A rychle otočily list, aby viděly, co je na dalším. Rozhodl jsem se pro princip, který má v podstatě rysy marginálií, i když přerůstají někdy do formátu půlstran. [...] Viděl jsem na své výstavě pětileté děti, které přesně určovaly obrázky k pohádkám, ke kterým patří. O nic jiného mi nešlo, než aby si vše uměly zapamatovat, popřípadě aby se pomocí obrázků dokázaly pokusit o vlastní vyprávění.“⁷⁷

⁷³ Stanislav Kolíbal (1925), český sochař, výtvarník a profesor. V letech 1970–1985 nesměl vystavovat.

⁷⁴ RYŠKA, Pavel a ŠRÁMEK, Jan. *Pionýři a roboti*, s. 67.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ REISSNER, Martin. *Ilustrace...*, s. 85.

⁷⁷ KOLÍBAL, Stanislav. *Jak Stanislav Kolíbal ilustroval bestseller Strom pohádek* [online].

Obr. 07 Kolíbal: *První strom pohádek...* (1958)

TŘETÍ POHÁDKA
o tom, jak rak vránu ošidil

Letěla vrána nad mořem a uviděla raka. Vzala raka do zobáku a nesla ho do lesa, že si tam na něm pochutná. Vidi rak, že je zle, a povídá vráně: „Vráno, vráno, znal jsem tvého otce a matku, a to byli dobří lidé.“ „Hm,“ řekla vrána, ale zobák neotevřela, aby jí rak nevyšlapal. „A taky jsem znal tvé bratry a sestry, a to byli moudří lidé.“ „Hm,“ řekla vrána a zase zobák neotevřela. „Ano, ti všichni byli vyborní lidé. Ale kampak, vráno, na tebe! Neznám na světě nikoho moudřejšího a spravedlivějšího, než jsi ty!“ „Opravdu?“ zvolala vrána radostně, otevřela zobák a rak spadol do moře.

Obr. 08 Kolíbal: *Druhý strom...* (1959)

Obr. 09 Kolíbal: *Druhý strom pohádek z celého světa* (1959)

Cenzura ilustrací: Burian

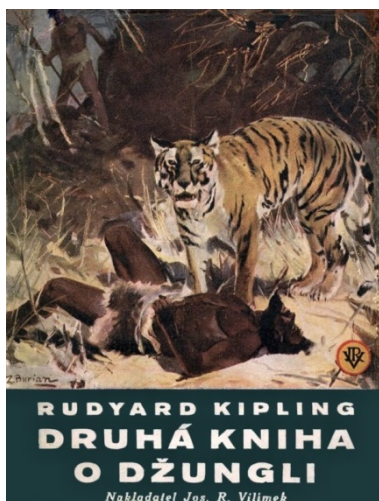
Chlapec Mauglí, kterého z rodné vesnice unesl tygr a zachránila ho smečka vlků, byl ústřední postavou asi poloviny povídek v titulech *Knihy džunglí* (1894) a *Druhé knihy džunglí* (1895) Rudyarda Kiplinga⁷⁸. Chlapec vychovávaný vlky si ale musel z důvodů cenzury v některých případech vcelku nelogicky obstarat bederní roušku. Česká vydání Mauglího jsou spojována s ilustracemi Zdeňka Buriana⁷⁹.

Poprvé v roce 1928 (*Druhá kniha o džungli*, Josef R. Vilímek) má chlapec na přebalu knihy bederní roušku z kožešiny. V roce 1947 (*Mauglí*, Josef R. Vilímek) je již nahý, ale citlivé partie jsou skryty vhodně zvolenou kompozicí. V roce 1948 (*Knihy džunglí*, Josef R. Vilímek) má opět roušku, tentokrát skoro až na zem; oproti tomu v roce 1958 (*Mauglí*, SNDK) je rouška minimalistická. Vydání z roku 1960 ilustrují černé siluety nahého chlapce a vlků (*Mauglí*, SNDK). Rok 1965 přinesl vydání se slonem (*Knihy džunglí*, SNDK). V roce 1968 (*Knihy džunglí*, SNDK) se chlapec zakrývá mrtvým tygrem. Ve vydání z roku 1974 (*Knihy džunglí*, Albatros) měl figurovat nahý Mauglí, ale protože to nepovolila cenzura, nakonec byla použita opět ilustrace se slonem⁸⁰. V roce 1984 byla obálka zahalena do tajemna noci (*Knihy džunglí*, Olympia) a v roce 1991 (*Knihy džunglí*, Albatros) zase do pralesní zeleně. Konečně v roce 2010 (*Knihy džunglí*, Albatros) vznikla obálka s nahým chlapcem, který tvoří střed kompozice a ohanbí si (až laškovně) zakrývá „nožkou přes nožku“. Není divu, že v roce 2016 (*Knihy džunglí*, Albatros) se vydavatelství vrátilo k ilustraci z roku 1947.

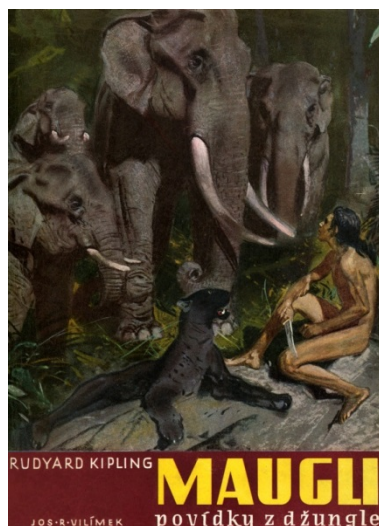
⁷⁸ Rudyard Kipling (1865–1936), anglický básník, prozaik a novinář pocházející z Indie. Jako první anglický autor získal Nobelovu cenu za literaturu (1907). Byl přesvědčen o nadřazenosti evropské civilizace, schvaloval britskou nadvládu v Indii. Jeho *Knihy džunglí* obsahují v podstatě rasistické narážky, proto byly (zvláště v Anglii) texty razantně proškrtány. (Viz DUBRAVSKY, Andrea. *Rudyard Kipling. Proč příběh z Knihy džunglí již neobsahuje třetímu původních textů* [online].)

⁷⁹ Zdeněk Burian (1905–1981), český malíř a ilustrátor. Komunističtí cenzoři a ideologové považovali jeho vědecké pravěké rekonstrukce za přínosné, oceňovali jejich výpravnost, realističnost a informační bohatost. (Viz REISSNER, Martin. *Ilustrace...*, s. 101.).

⁸⁰ Rudyard Kipling: *Knihy džunglí* [online].

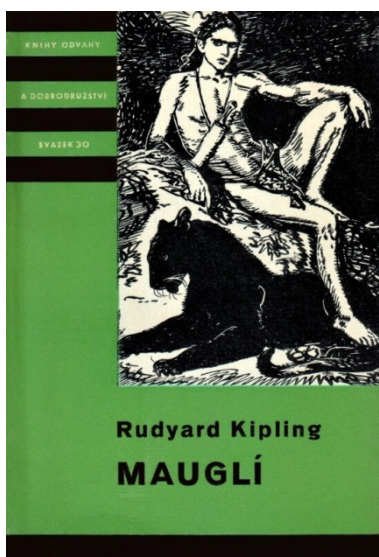
Obr. 10 *Druhá kniha o džungli*, 1928

Obr. 11 *Mauglí*, 1947

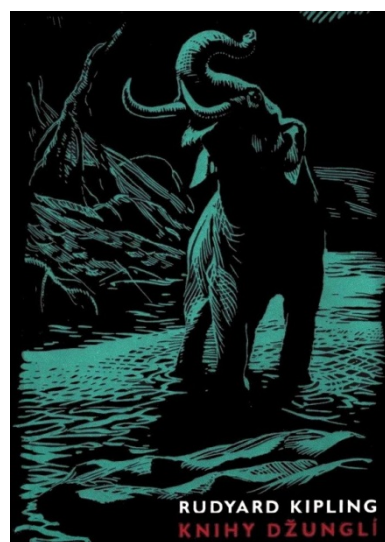
Obr. 12 *Kniha džunglí*, 1948

Obr. 13 *Mauglí*, 1958

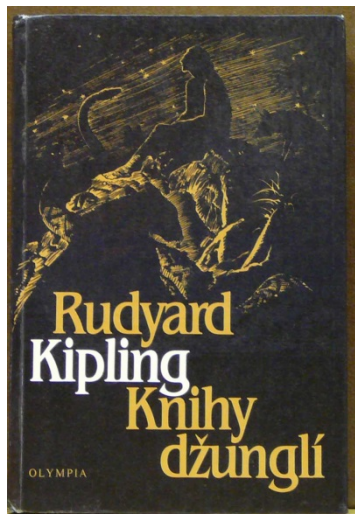
Obr. 14 *Mauglí*, 1960

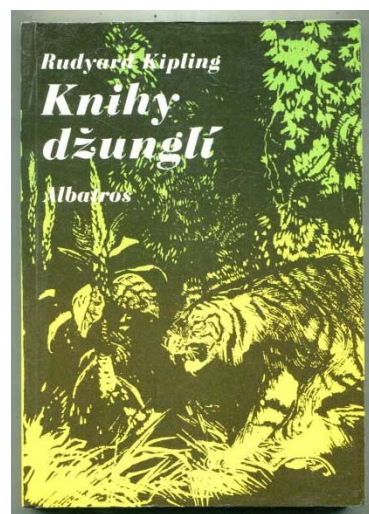
Obr. 15 *Knihy džunglí*, 1965

Obr. 16 *Knihy džunglí*, 1968

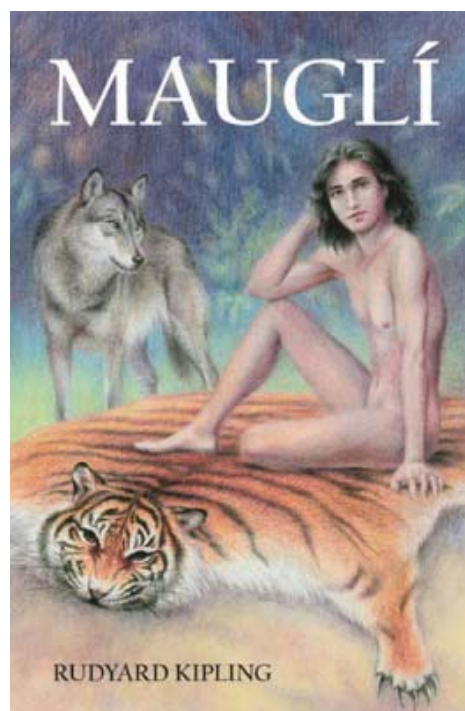
Obr. 17 *Knihy džunglí*, 1984

Obr. 18 *Knihy džunglí*, 1991

Obr. 19 *Knihy džunglí*, 2010

Obr. 20 *Mauglí*, 2015 (Petr Minka)

Nutno dodat, že vnitřní ilustrace sice hýří nahými zadnicemi, nikdy ale nezobrazují nahého člověka zepředu, aniž by přirození nebylo zakryto jinou částí těla nebo vnějším objektem. Přesto ale působí přirozeně. Totéž nelze říct o ilustraci obálky (*Mauglí*, Fortuna Libri, 2015) Petra Minky (1961). Až ezotericky vyhlížející obálka s jakoby snovým harmonickým výjevem je jako z jiného světa. Mauglí, podobně jako v Burianově ilustraci použité ve vydání z roku 2010, ztratil nejen opálenou kůži, ale také mužnost. Postavení jeho těla asociuje spíše ženské chování. Může to souviset se zjemněním mužů a emancipací žen v dnešní době. Každopádně vnímání ilustrací je vždy věcí subjektivní, založenou na vlastních zkušenostech a asociacích. Cenzurovat zženštilé chlapce by bylo jen opačným pólem cenzury vypracovaného těla mužného.

Za zmínku stojí ještě cenzura (možná autocenzura) Burianovy ilustrace z knihy *Lovci mamutů* (1937 a 1953) a ilustrace ke knize *Robinson Crusoe* (1956), která se jako morálně závadná nakonec v knize neobjevila⁸¹.

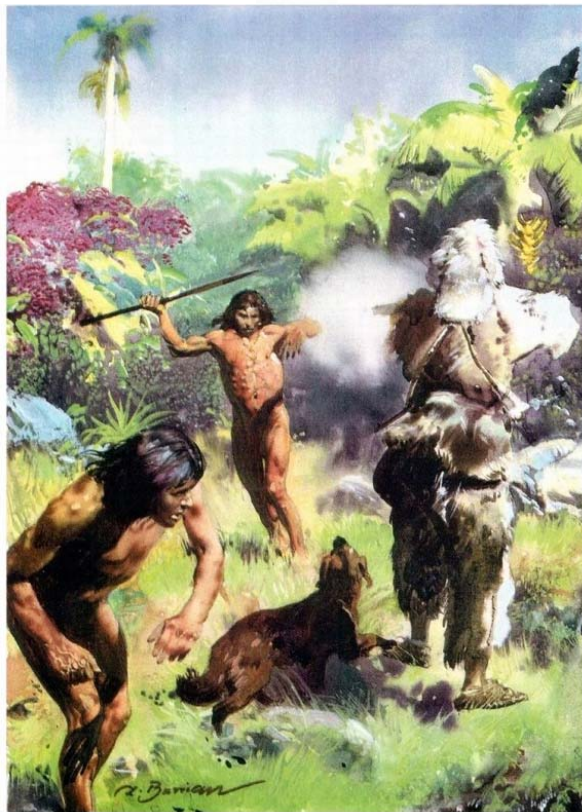
⁸¹ LAVAY, Martin. *Geniální triky malíře Zdeňka Buriana (4)* [online].

Obr. 21 *Lovci mamutů*, 1937

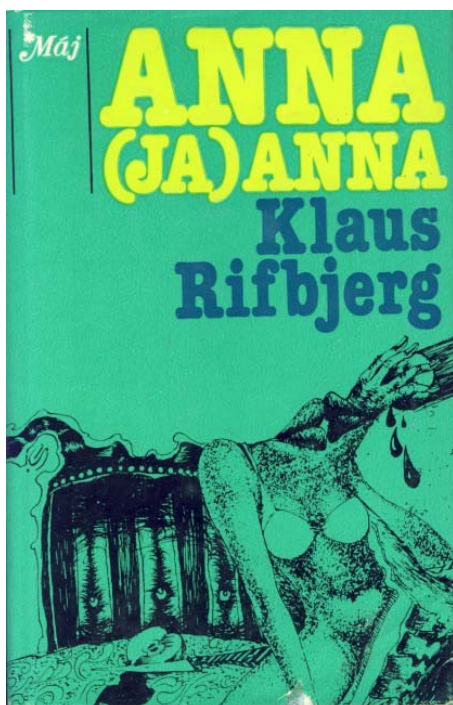
Obr. 22 *Lovci mamutů*, 1953

Obr. 23 *Robinson Crusoe*, 1956

Cenzura ilustrací: sexualita a náboženství

Psychologický román pro mládež *Anna (ja) Anna* (1981, Smena) dánského spisovatele Klause Rifbjerga (1931–2015) vypráví o nespokojené depresivní ženě, která se rozhodne opustit bezpečné prostředí a vydává se na cestu za novými zkušenostmi. Problematickou se stala navržená obálka – obsahovala polonahé torzo ženy a navíc i kapky evokující krev. Překladatel textu, Milan Žitný (1952), proto spolu s redakcí nakladatelství Smena napsal dopis (zřejmě adresovaný Slovenskému ustredie knižnej kultury), do nějž záměrně vložil i úryvek z projevu Leonida Brežněva („niečo o potrebe mierovej spolupráce a výmeny kultúrnych hodnôt“⁸²). Kniha nakonec vyšla.

Obr. 24 *Anna (ja) Anna* (1981)

Obr. 25 *Jak hrdlička přichází k pásku* (1957)

Cenzuře vadila otevřenější sexualita, ale také náboženské motivy. Kniha *První hodinky* (1961) Jozefa Gregora Tajovského (1874–1940) ilustrovaná Karlem Benešem (1932) tak přišla o obrázek zemřelé dívky v rakvi, za níž byl na stěně vidět krucifix.⁸³ Z podobných důvodů byla odstraněna ilustrace Oty Janečka (1919–1996) a dokonce celá veršovaná legenda *Jak hrdlička přichází k pásku* z knihy *Dětem* od Františka Halase (1901–1949).⁸⁴ Přitom v prvních vydáních tato báseň ještě byla.

⁸² DEBNÁROVÁ, Alexandra. *Cenzúra v detskej literatúre pre deti a mládež na Slovensku...*, s. 246.

⁸³ HORÁČEK, Filip. *S cenzurou do pohádky* [online].

⁸⁴ Tamtéž.

Cenzura textů dětské literatury

Známých případů cenzury části textové je mnohem více. Dost medializovaná byla kauza sešrotování celého nákladu knihy (10 000 výtisků) *Hra pre tvoje modré oči* (1959) Lubomíra Feldeka (1936). Důvodem bylo údajně to, že „metafora ‚Číňanky majú šikmé oči, vidia šikmý svet. Tam, kde ty vidíš rovinu, ony vidia briežok a môžu sa všade sánkovať‘ je rasistická a uráži veľký čínský lid“⁸⁵. Autor dále vzpomíná: „Na jiném místě jsem varoval svého dětského čtenáře před zubatou kukuřicí: ‚Keď ju niekedy uvidíš za plotom, neдрáždi ju havkaním!‘. Právě tehdy ale Nikita Sergejevič Chruščov cestoval po Sovětském svazu a doporučoval kolchozníkům pěstovat kukuřici. Zdůvodňovači v té mojí větě odhalili urážku Nikity Sergejeviče.“⁸⁶

Ani *Pipi dlouhá Punčocha* Astrid Lindgrenové (1907–2002) neprošla bez újmy. Když se v jedné z kapitol Pipi zakousne do muchomůrky, první slovenský překlad (1968) to respektuje. V překladu z roku 1985 už ale hryže do bedly jedlé. Podobně v prvním polském překladu ze šedesátých let Pipi „kousek muchomůrky vyplivne a houbu demonstrativně odhodí se slovy, že se nedá jíst“.⁸⁷ Co kdyby se totiž malí čtenáři chováním své hrdinky nekriticky inspirovali?!

Alenka v kraji divů Lewise Carolla (1832–1898) se v prvním slovenském překladu z roku 1959 dočkala „cenzury umělecké“ – společnost tehdy snad nebyla připravena na takový druh autorské pohádky. Překladatelé tedy text racionalizovali, odstranili některé nelogické, iracionální a absurdní prvky. Neupravený překlad byl vydán až v osmdesátých letech, kdy už byla na Slovensku rozvinutá forma nonsensové pohádky.⁸⁸

⁸⁵ SLOBODNÍKOVÁ, Kveta. *Rozhovor na dialku a na jednu noc...* [online].

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ DEBNÁROVÁ, pozn. 82, s. 245.

⁸⁸ PRELOŽNÍKOVÁ, Eva. *Prieputnosť žánrov a tém v prekladovej literatúre...* [online].

4. Cenzura od roku 1989 po současnost

Po revoluci se stala tvorba dětské literatury opět decentralizovanou. Vzniklo velké množství menších nových nakladatelství, z nichž některá vydávají přímo uměleckou literaturu pro děti (např. Baobab, Brio, Meander, Labyrint, Práh a další). Zároveň je ale opět aktuální (oprávněný) strach ze záplavy literatury brakové.

Zoltán Rédey v *Revue Bibiana*, 1994: „V současnosti jsme svědky stále sílící expanze nejrůznějších kreslených, animovaných a jiných filmových seriálů, videonahrávek, komixů, časopisek, knižně a jinými prostředky šířených produktů západní a obzvláště americké pseudokultury, která je obsahově triviální, významově vyprázdněná a ve svých formách schematická a sugestivní lacinými efekty [...].“⁸⁹

Slovenská autorka knih pro děti a mládež, Mária Ďuríčková (1919–2004), dokonce počátkem devadesátých let volala po legislativních opatřeních, která by tuto situaci mohla zvrátit.⁹⁰

V této souvislosti vystávají i názory na pozitivní stránky cenzury. Práce redakčního týmu totiž musela být za totality velice precizní. Dětská literatura byla navíc obohacena o autory, kteří by se jinak této oblasti pravděpodobně vyhýbali.⁹¹

V kontextu „politické korektnosti, strachu z pornografie, (video)her a napadání různých tabu“⁹² vznikla „nová cenzura“, tedy cenzura bez cenzorů, cenzura rozptýlená. Podobně jako v Anglii počátku 17. století, jak dokládá Richard Burt, kdy nebyla cenzura soustředěná jen na královském dvoře, ale fungovala díky spolupráci cenzorů, autorů a kritiků⁹³, i dnes u nás určitá část cenzury existuje jaksi neoficiálně, tedy navzdory pravidlům vyplývajícím ze státní legislativy. Podle *Listiny základních práv a svobod České republiky* je cenzura nepřipustná. Zároveň však připouští, že „svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost,

⁸⁹ RÉDEY, Zoltán. *Zápas o tvár detskej literatúry* [online].

⁹⁰ DEBNÁROVÁ, pozn. 82, s. 246.

⁹¹ Tamtéž, s. 247.

⁹² WÖGERBAUER, Michael. Úvodem. In: *Nebezpečná literatura?...*, s. 9.

⁹³ BURT, Richard. *(Ne)cenzurování pod drobnohledem...*, s. 340–341.

ochranu veřejného zdraví a mravnosti“.⁹⁴ (U nebarbarských kmenů) je jistá forma cenzury samozřejmě nutná, vytyčovat její hranice ale není snadné.

Neoficiální cenzura se ukázkově projevuje v překladech literatury zahraniční, ale také v úpravách klasických děl, jejichž jazyk by už současnému čtenáři nemusel být srozumitelný.⁹⁵ Tomuto tématu se věnuje textologie – jejím cílem je zachování integrity literárního textu. V dětské literatuře je ale zachovávání reálií a snaha o autentičnost diskutabilní.

Co je ale zářezující, je cenzurování skutečností vztahujících se ke komunistickému režimu v dětské literatuře z té doby. V nových vydáních se tedy nejenže nemluví o zemědělských družstvech, ale ani o pracovitých dělnících. Již skoro čítankovým příkladem⁹⁶ takové úpravy je úspěšná novela pro předškoláky *Honzíkova cesta* Bohumila Říhy (1907–1987) ve vydání nakladatelství Axióma z roku 1991. Skutečným adresátem podobných úprav jsou však rodiče, které nakladatelství nechtějí za žádnou cenu odradit od koupě knihy. „*Provedené škrty nechrání dítě před ideou komunismu, protože přiřadit si k slovíům dělník či továrna pojem komunismus již vyžaduje poměrně dobrou obeznámenost s fungováním symbolického univerza reálného socialismu i vyvinutý cit pro dobový kontext.*“⁹⁷

Autor uvedené citace dále poznamenává, že skutečným důvodem této cenzury byla hlavně snaha o aktualizaci, přiblížení současným kulturním normám. (To svými slovy potvrzuje i Říhova dcera.⁹⁸) Dokazují to i úpravy jiného Říhova díla, knihy *O Letadélku Káněti*, ve vydání u Axiómy v roce 1995. Oproti vydání z roku 1985 chybí (bez náhrady) celé věty, např.:

⁹⁴ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., odd. 2., čl. 17, § 4.

⁹⁵ Zde navíc vzniká zvláštní paradox: „*Zatímco klasická díla literatury světové jsou zbarovována handicapu jazykové zastaralosti stále novými, moderními překlady, česká klasika ztrácí své čtenáře také kvůli obtížnější jazykové srozumitelnosti a ve čtenářské oblibě neprávem zaostává za klasikou světovou.*“ (Viz NOVÁKOVÁ, Luisa. *Proměny české pohádky...*, s. 44.)

⁹⁶ Porovnání vydání *Honzíkovy cesty* z roku 1985 a 1991 lze najít např. v monografii S. Segiho (SEGI, Stefan. *O Honzíkově cestě a liberální cenzuře*. In: *V obecném zájmu...*), komplexní analýzu úprav provedla Z. Vavrušková ve své diplomové práci (VAVRUŠKOVÁ, Zdenka. *Má se literatura pro děti a mládež upravovat?*).

⁹⁷ SEGI, Stefan. *O Honzíkově cestě a liberální cenzuře*, s. 1499.

⁹⁸ HORÁČKOVÁ, Alice. *Honzíkova cesta a úlitby různým časům* [online].

„Jste čeládka nezvedená, lajdáci, krokvičkové a nezbedníci.“

„Polekal se i krtek, který ještě nebyl mrtvý. Psí zuby ho neprokously.“

„A nesmradl mi tady s tím kouřením.“

Jiné věty jsou nahrazeny novými:

„Zato pan Sláma zůstal při sobě, odepjal řemen a Pepíčkoví hned vedle hangáru pořádně nasekal.“ → „Zato pan Sláma zůstal při sobě. Nejradši by synovi nasekal. Ale rozmyslel si to.“

„Chtěl kousnout do kožíšku nějakou myš.“ → „Chtěl prohnat nějakou myš.“⁹⁹

Posun vnímání některých jevů ve společnosti je zde evidentní. Stejně tak evidentní je ale bohužel i okleštění textu, ochuzení jeho literárních kvalit.

Rasistické čítanky?

Případů nařčení nějakého díla z rasismu nebo jiných nepřijatelných účinků na morálku dítěte je v současnosti velmi mnoho. Už jen z toho důvodu, že kdokoli může rozpoutat diskusi na internetu a své zastánce si najde. Horší je to v případech, kdy ani zpravodajové nepracují důkladně a do médií vypouštějí zprávy, které jsou zavádějící. Nabízí se pak jednoduše vznést verdikt „obsah závadný“ a dílo stáhnout z oběhu. Naštěstí dnes ale cesta k tomuto druhu cenzury není tak snadná.

Výběr školních čítanek je v ČR plně v moci ředitelů škol. Čítanka pro druhý ročník ZŠ, *Začarovaná třída* (2002) Ivony Březinové (1964), psaná s cílem podpořit rasovou snášenlivost, si ale absurdně vysloužila nařčení z rasismu. V roce 2011 tehdejší vládní zmocněnkyně pro lidská práva Monika Šimůnková žádala ministra školství o stažení této čítanky.¹⁰⁰ Důvodem byly údajné stereotypní představy o Romech.

Zmocněnkyni vadila například tato pasáž: "*Máma mi povídala, že se s těmi Demeterovic kluky vůbec nemám bavit... říkala, že jsou to cikáni. A cikáni jsou prý špinaví a kradou.*"

⁹⁹ Vše SEGI, Stefan. *O Honzíkově cestě a liberální cenzuře*, s. 1500–1501.

¹⁰⁰ JIŘIČKA, Jan. *Cikáni jsou špinaví, líčí maminka v čítance. Školství chce knihu stáhnout* [online].

Je nutné připustit, že romské děti se mohou při společném předčítání ve škole cítit při těchto slovech nepříjemně. Na konci příběhu však hlavní hrdinka uvažuje, že "všichni cikáni třeba nekradou ...a nemusejí být špinaví... někteří cikáni mohou být i docela hodní... Budu to muset mamince říct. Vypadá to, že maminka některé věci vůbec neví."¹⁰¹ Kniha totiž proti rasovým stereotypům naopak bojuje a snaží se dětem vysvětlit, že lidé jsou různí. Postavy třech romských žáků v knize vzbuzují sympatie, zatímco uvedená maminka představuje člověka s předsudky.

Začarovaná třída nakonec stažena nebyla, získala mnohá ocenění (např. *Zlatá stuha*, 2002) a byla přeložena do několika jazyků, v roce 2013 navíc na Slovensku vyšla i v romštině (*Začarimen trieda*, Perfekt). Autorka Ivona Březinová se problematikým tématům věnuje dlouhodobě (2006 – *Lentilka pro dědu Edu* o Alzheimerově chorobě, 2010 – *Držkou na rohožce* o poměrech v dětských domovech, 2011 – *Kluk a pes* o třetákově na invalidním vozíku, 2011 – *Blbnutí s Oscarem* o vztazích homosexuálů,...).

Podobným případem, dokazujícím moc médií v oblasti rozdmýchávání dogmatické touhy po absolutní politické korektnosti a ve svém důsledku podporujícím předsudky, je kauza vyvolaná předsedou sdružení *Roma Realia*, Václavem Mikou, z roku 2010. Josef Lada (1887–1957) totiž v knize *Kocour Mikeš* (1935), kterou děti čtou i ve školách, píše následující:

„Ještě zoufale vykřikl ‚babičko!‘, ale muž jej uhodil a pohrozil mu, že ho zastřelí, jestli ještě mukne! Milé děti, ti lidé byli cikáni!“¹⁰²

Pan Miko nařkl autora z kriminalizace a ponižování Romů.¹⁰³ Server *Lidovky.cz* vydal článek se skandálním názvem „*Romové chtějí zakázat Ladovy knihy. Kvůli rasismu Mikeše*“¹⁰⁴ a hnutí *Roma Realia* podalo stížnost ministryni školství. Romská společnost se od tohoto záměru ale distancovala, např. sdružení *Romea* uvedlo, že návrh pana Mi-

¹⁰¹ Obojí BŘEZINOVÁ, Ivona. *Začarovaná třída*.

¹⁰² LADA, Josef. *Mikeš*.

¹⁰³ *Romské hnutí nechce ve školách kocoura Mikeše, je prý rasistický* [online].

¹⁰⁴ *Romové chtějí zakázat Ladovy knihy. Kvůli rasismu Mikeše* [online].

ka považují „především za úsměvný“¹⁰⁵. Václav Miko nakonec svou stížnost stáhl, stejně jako stáhl z veřejného života i sebe.¹⁰⁶

Smutné na celé kauze je, že problém, na který chtěl vlastně i sám pan Miko upozornit, vyřešit nepomohla.

„Kniha Josefa Lady o Mikešovi není dle našeho soudu rasistická, nýbrž jsme chtěli zamezit generalizaci před dětmi ve školách, že všichni Romové, ‚Cikáni‘ jsou zlí. Jediné, co požadujeme je, aby po přečtení pasáže o Cikánech doplnil vyučující, že se nejedná o negativní označení všech dnešních Romů.“ (Roma Realia)¹⁰⁷

Zahraničním příkladem by mohla být kauza okolo ilustrací knihy *A Fine Dessert* (2015) spisovatelky Emily Jenkins (1967) a ilustrátorky Sophie Blackall (1970), která dětem vypráví o tom, jak čtyři rodiny ve čtyřech různých stoletích vyráběly stejný ostružinový desert. Usmívající se černé otrokyně na počátku 19. století totiž podávají nepravdivý obraz jejich ve skutečnosti těžkého, nesvobodného života.¹⁰⁸

Obr. 26 *A Fine Dessert* (2015), usmívající se černošské otrokyně na plantáži v Jižní Karolíně

¹⁰⁵ Stanovisko sdružení ROMEA ke "kauze Mikeš" [online].

¹⁰⁶ Roma Realia: Kniha o Mikešovi není rasistická, stížnost stáhneme [online].

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ SCHUESSLER, Jeniffer. *A Fine Dessert: Judging a Book by the Smile of a Slave* [online].

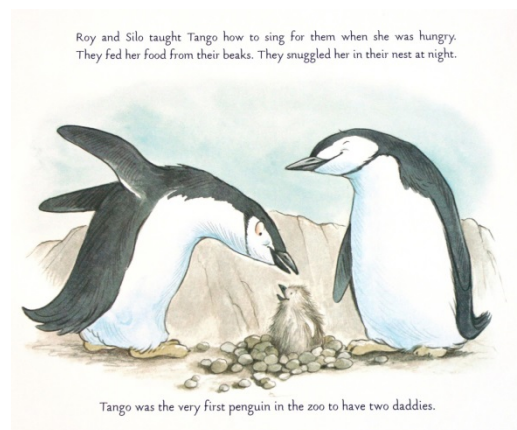
Americké běsnění

Nejenže v posledním desetiletí některé školy v USA stáhly z výuky dílo Charlese Darwina (popírá totiž učení katolické i jiné církve)¹⁰⁹, došlo i na pálení *Harryho Pottera* J. K. Rowlingové (náboženskou skupinou v Novém Mexiku)¹¹⁰. Knihovnici jedné školy v Severní Karolíně nechali odvézt na skládku třicet tisíc knih s homosexuální tematikou.¹¹¹ Televizní kanál *Cartoon Network* vystříhl z animovaného seriálu *Steven Universe* scénu, při níž spolu dvě z ženských postav romanticky tančí.¹¹²

Obr. 27 Vrcholný okamžik cenzurované scény ze seriálu *Steven Universe* (2015)

Knih *And Tango Makes Three* (2005) Petera Parnella (1953) a Justina Richardsona (1963), která na základě skutečného příběhu vypráví o dvou samečcích tučňáků vychovávajících darované mládě, musela být v newyorské knihovně přesunuta z oddělení pro děti do oddělení literatury faktu.¹¹³

Obr. 28 *And Tango Makes Three* (2005)

¹⁰⁹ HERMAN, Mik. *Cenzura a přepisování dějin...* [online].

¹¹⁰ Byly spáleny stovky výtisků této knihy (v roce 2001). Podle pastora náboženské kongregace bylo účelem „poukázat na nevhodnost *Harryho Pottera* pro mládež, neboť ji podněcuje, aby se učila kouzlům a rozličnému čarodějnictví. [...] *Harry Potter* jest ďábel a zatracuje lidské plémě“, prohlásil na závěr. (Viz BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih*, s. 462.)

¹¹¹ Událost se stala v roce 1997. (Viz Tamtéž, s. 457.)

¹¹² DUFFY, Nick. *Cartoon Network 'censored' intimate lesbian dance from Steven Universe...* [online].

¹¹³ MACHLIN, Sherri. *Banned Books Week: And Tango Makes Three* [online].

5. Autocenzura

Výčet cenzurních zásahů a nařčení z nevhodnosti v oblasti produkce pro děti a mládež by mohl být zcela vyčerpávající. Akt cenzury na sebe přitahuje pozornost a bývá nakonec dobrou reklamou. Přitom se může jednat o témata, která již nejsou v dané společnosti tabu (jako je v Česku například právě homosexualita). O jiných tématech se ale mluví méně, ta mohou být také předmětem autocenzury – a právě proto jsou méně na očích. Autocenzura souvisí s přijetím norem společnosti jedincem, který je dané společnosti součástí. Pokud tyto normy přijímá nekriticky, stává se vlastně nástrojem cenzury, která oficiálně neexistuje. (Takovou poslušnost zájmům celku nebo vládnoucím osobám by bylo možné přirovnat ke ztotožnění Adolfa Eichmanna se svým velitelem Adolfem Hitlerem.¹¹⁴) Autor dětské knihy pak může (i nevědomě) přizpůsobovat svou práci názorům doby, které se mohou týkat výběru tématu, obsahu a formy textu, výchovy dětí, umělecké stránky knihy nebo vkusu kupujícího, ale stejně tak může své dílo vytvořit tak, aby mu pomáhalo v udržení určitého mediálního či společenského obrazu.

Autocenzura v podmínkách České republiky nemá tak závažné konotace jako třeba v Rusku¹¹⁵, právě proto by se ale čeští autoři měli snažit zbytečné autocenzuře nepodléhat a pomáhat tak udržet společenský prostor zdravý a pestrý (alespoň v oblasti dětské literatury).

Ke stavu současné literatury pro děti se zasvěceně vyjádřila spisovatelka Iva Procházková (1953): „*České vody jsou stále ještě spíš krotké, ale už i u nás jako by se autoři oprošťovali od léta ustálených konvencí a hledali si vlastní cesty. Díky novým médiím si mládež nachází příběhy s tématy, která ji oslovují, přímo, bez rodičovského filtru. To zpětně ovlivňuje autory a dodává jim odvalu vzdát se estetizující či umravňující autocenzury. Větší svoboda*

¹¹⁴ Adolf Eichmann (1906–1962), německý nacistický důstojník pověřený realizací „konečného řešení židovské otázky“. Jak sám tvrdil, vždy konal jen svou povinnost, Vůdcova slova pro něj měla sílu zákona. Ve svém konání byl nekompromisní, „nikdy nevyhovoval vlastním ‚sklonům‘ – ať už měly pohnutky citové nebo zájmové“.
(Viz ARENDT, Hannah. *Eichmann v Jeruzalémě: Zpráva o banalitě zla*, s. 185.)

¹¹⁵ Německá historička umění a kritička Julia Moritz ve svém článku o autocenzuře udává velmi dlouhý, přesto neúplný seznam ruských novinářů, kteří byli v důsledku odmítnutí autocenzury v letech 1994–2010 zavražděni. (Viz MORITZ, Julia. *Autocenzura* [online].)

vyprávění s sebou samozřejmě nese i větší rozdíly v úrovni dětské literatury. Myslím, že tyto trendy se v následujících letech budou prohlubovat.“

Svým názorem přispěla také ilustrátorka a výtvarnice Markéta Prachatická (1953): „Co se týče výtvarného doprovodu, malá nakladatelství se opravdu snaží o zajímavý výsledek dětské knihy jak po výtvarné, tak po grafické stránce. Velká nakladatelství většinou na toto rezignovala. Naopak, zvláště obálkami povzbuzují ve čtenářích to ‚hloupé‘. Vinu nesou především tzv. marketingová oddělení, zřejmě – ‚podle-sebe-soudí-tebe‘.“¹¹⁶

Pro zajímavost na závěr malá ukázka vlastní autocenzury.

(Vládce nečasu v sexy šortkách a s chlupatýma nohama? To je snad příliš...)

Obr. 29 Vládce nečasu plný svobody

Obr. 30 Vládce nečasu po zásahu cenzury

Závěr

Pásmo mezi skutečnou ochranou dítěte a jeho zbytečným moralizováním je velmi široké a často bývá obtížné určit, kde přesně mezi těmito extrémy se daný případ nachází. Vhodnost a nevhodnost určuje vždy daná situace, resp. historické období a to, co s sebou přináší. Cenzura je ale ve své podstatě špatná – navíc řeší v podstatě jen důsledky daného problému, ne jeho příčiny. S dětmi by se mělo o rozličných problémech hlavně mluvit, ne je přehlížet, rozumovat nad jednotlivými ilustracemi a vytvářet vykonstruované závěry o výchovném působení té které pohádky.

¹¹⁶ Obojí Porota. *Zlatá stuha* [online].

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Kniha O princí Valibukovi a princezně Drobničce

1. Od nápadu ke knize

Kniha pohádek s názvem *O princí Valibukovi a princezně Drobničce* vznikla díky nápadu mladého spisovatele Richarda Skolka. Když koncem jara roku 2014 tento autor hledal ilustrátora pro svou veršovanou pohádku s názvem *Zeb a Ebra*, nabídl spolupráci právě mně. Jelikož měl jeho text výbornou myšlenku a zároveň profesionální a přitom hravou formu, nápad mě nadchl a začala jsem pracovat na prvních ilustracích.

Po dotažení ilustrací i textu do zveřejnitelné podoby jsme výsledek ihned začali nabízet k vydání českým nakladatelstvím. Nabídli jsme pohádky s ilustracemi v černobílém i barevném provedení, případně možnost vytvoření omalovánek. Oslovili jsme všechna nakladatelství, která se zaměřují na literaturu pro děti a mládež nebo mají alespoň minimální zkušenost s tímto žánrem. Malou výhrou je v této branži jakákoli reakce (podobných nabídek totiž vydavatelé dostávají mnoho), my se ale setkali nakonec se dvěma pozitivními, a to od nakladatelství Balt-East a Regia. Po zvážení nabídek jsme si vybrali pražskou Regii. Problém ale nastal v oblasti rozsahu – tehdejších 32 stran bylo příliš málo pro pevnou vazbu, která je u tohoto typu knihy nejžádanější. Zavázali jsme se proto k rozšíření na minimálně 44 stran, v ideálním případě ale ještě více. Rozhodli jsme se proto přidat k dosavadní pohádce další dvě (*O princí Valibukovi a princezně Drobničce a Moudrost modřínu*).

Práce na pohádkách byla dokončena v létě roku 2016. V současné době probíhají ve spolupráci s nakladatelstvím konečné úpravy. Podle redakčního plánu by kniha měla spatřit světlo světa před Vánoci letošního roku.

2. Autor Richard Skolek

Richard Skolek (*1987), brněnský rodák, vydal svou první knihu v roce 2009. Od té doby jich má na kontě šest, tudíž označit ho za „začínajícího spisovatele“ by nebylo na místě. Spisovatelství však (zatím) není jeho jedinou životní náplní a obživou – jeho hlavním povoláním je překladatelství. Navíc vede řadu kurzů tvůrčího psaní. Kromě knih pro děti a knih humoristicky laděných píše také do novin a časopisů, spolupracuje s rozhlasem.

Vydané knihy:

- *Jak medvěd Bručímír všechno zapomněl* (2016, Thovt, knižně)
- *Moudré z nebe* (2016, Albatros Media – XYZ, knižně i elektronicky)
- *Moudré z nebe* (2015, Backstage Books, knižně i elektronicky)
- *Zkrašifous aneb Pohádky na dobré ráno* (2015, Balt-East, knižně)
- *Vzdechy a povzdechy* (2014, Backstage Books, elektronicky)
- *Nesolíkej se sama* (2011, Akcent, knižně; 2014, Viking, elektronicky)
- *Hubený nás nedostanou* (2009, Akcent, knižně; 2012, Viking, elektronicky)

Od roku 2014 vydal několik knih u nakladatelství Backstage Books, se kterým čas od času spolupracuji při tvorbě obálek knih. Toto nakladatelství vzniklo roku 2013 s cílem vydávat knihy začínajících autorů (převážně elektronicky).

Richard Skolek v rozhovoru pro Studenta.cz: *„Bohužel musím říct, že situace na českém literárním trhu je zoufalá a nakladatelé k tomu svým povýšeným, nepřátelským a často neprofesionálním jednáním jenom přispívají. Člověk má pocit, že je vlastně obtěžuje a že by byli nejraději, kdyby žádné nové knihy nevycházely. Projektu Backstage Books velice fandím a doufám, že se na scéně udrží. Kéž by takových osvícených nakladatelství bylo víc!“¹¹⁷*

¹¹⁷Vydat první knihu není snadné [online].

Antireference

Zvláštností tohoto autora je výrazný cit pro sebeironii, což se projevuje nejen v jeho (nezřídka částečně autobiografické) próze a poezii, ale rovněž zveřejněním tzv. „antireferencí“ na svých webových stránkách.

- „Skolek býval dřív vtípný, ovšem publikování na něj těžce dolehlo.“ (Vojtěch P.)
- „Není třeba vše zveřejňovat.“ (Efraim K. o webovém stripu Ždibřích)
- „Trápný humor o ničom.“ (Karel B. o webovém stripu Ždibřích)
- „Považujeme to za začátečnický pokus.“ (Erika Z., literarni.cz o knize Moudré z nebe)
- „Nepohltilo mě to, nerozesmála jsem se na celé kolo, nebrečela jsem, nezískala jsem žádnou zásadní myšlenku.“ (Kristina S. o knize Moudré z nebe)¹¹⁸

Tyto výroky v sobě nesou kus pravdy. Místo jejich neustálého zveřejňování by se autor sice mohl pokusit na své tvorbě zapracovat tak, aby se čtenáři tímto způsobem dále neměli potřebu vyjadřovat, na druhou stranu jistě platí, že humor „antireferencí“ bude blízký lidem s podobným smyslem pro humor, jaký má sám autor. Tímto způsobem tedy může potenciální sympatizanty zaujmout. Navíc je pravděpodobně jediný, kdo v Česku takovou strategii používá.

Autor by tedy mohl (podobně jako spousta dalších) zkusit uplatnit přístup přesně opačný¹¹⁹, ten jeho je ale ryze upřímný. „Antireference“ i „antianotace“ budou ze své podstaty pravdivější než jejich optimistické protějšky, za vše nejlépe však hovoří vždy dílo samotné, v tomto případě ukázka z knihy. Další kapitola bude tedy pojednávat o obsahu Skolkovy knihy veršovaných pohádek, které se naštěstí nesnaží být příliš vtípné. Jejich kouzlo je skryté v rýmech a poselstvích příběhů.

¹¹⁸ Antireference [online].

¹¹⁹ Ukázkou takového přístupu mohou být anotace na zadní straně obálky knihy *Jak blufovat při vydávání knih*. (Viz STEWARTOVÁ, Dorothy M. *Jak blufovat při vydávání knih*.)
„Úžasné množství faktů sdělených jen tak mimochodem.“
„Během okamžiku okouzlete své okolí svými znalostmi, aniž byste je skutečně měli a aniž byste museli cokoli studovat.“

3. Obsah knihy

Jak již bylo zmíněno výše, kniha obsahuje tři veršované pohádky, z nichž ta titulní je nejdlejší. Forma je neměnná; všechny strofy jsou tvořeny čtyřveršími (neboli kvartety), v nichž se vždy rýmuje druhý a čtvrtý verš (jedná se tedy o rým přerývaný s rýmovým schématem *abcb*). Autor používá archaismy a různé básnické figury, z metafor jen ty běžně používané, tudíž dětskému čtenáři srozumitelné. Kromě lexikalizovaných, tedy ustálených metafor (např. koruna stromu) užívá i tzv. katachrézí, což jsou „*sémanticky nespojitelné, ale v běžné řeči přesto běžně používané výrazy*“¹²⁰ (například „*trn v oku*“, „*srdce Afriky*“, „*moře zeleně*“, „*veďte rozum do hrsti a nohy na ramena*“).

Knihy je určena dětem od 6 do 10 let, ideální věk je ale spíše až od 8 let. Děti na dolní hranici tohoto věkového rozpětí dle slov autora velmi příznivě reagují hlavně na rytmus, některé detaily nebo spojitosti v obsahu jim ale nejspíš unikají. (Autor s rukopisem podnikl již několik čtení ve školách, např. v ZŠ Tišnov.) Tyto skutečnosti vysvětluje Vladimír Nezkusil ve svém teoretickém pojednání o výrazových prostředcích dětské literatury. „*Rytmus hraje ve světě dítěte mimořádnou roli. Jak činnosti mimojazykové (pohyb při hrách apod.), tak činnosti jazykové mají od prvních počátků výraznou tendenci k rytmickému uspořádání.*“¹²¹ Dítě má v oblibě střídání těžkých a lehkých dob a sudoslabičná (převážně dvouslabičná) slova. Pokud toto není ve verši dodrženo, realizuje text skandováním bez ohledu na přirozený český přízvuk. V období čtenářských začátků „*se pozornost čtenáře od stopy přesouvá k vyšším celkům, od přízvuku k melodii celého verše, skandování ustupuje a je nahrazeno přednesem sledujícím celistvou intonační linií. [...] Vědomí dítěte se od zvukové stránky verše přesouvá ke stránce významové a tematické.*“¹²² Skolkovy pohádky nejsou jednoduchými říkankami – vyžadují pozorného a bystrého čtenáře, nebo čtení společně s rodiči.

¹²⁰ PAVERA, Libor a VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*, s. 223.

¹²¹ CHALOUPKA, Otakar a NEZKUSIL, Vladimír. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*, s. 62.

¹²² CHALOUPKA a NEZKUSIL, pozn. 121, s. 64.

Následující „recenze“ jednotlivých pohádek jsou spíše zamyšlením nad jejich širším kontextem a možnostmi další pedagogické práce s nimi než skutečnými recenzemi. Nekladou si nároky na hodnocení umělecké stránky, ale spíše výchovného účinku. Svou přísností, zvláště v případě první rozebírané pohádky, mohou připomínat studie Freyovy¹²³, zde se však jedná o pouhé upozornění, ne odsouzení.

O princí Valibukovi a princezně Drobničce

Příběh vypráví o obtloustlém princí, který, jak už tomu tak bývá, polibkem probudí zakletou princeznu. Ta je ovšem po probuzení princovým vzezřením zděšena. Ke sňatku svolí pod podmínkou, že Valibuk dopne její opasek. Zklamaný hoch se tedy vydává na dlouhou cestu kolem světa. Zažívá mnohá dobrodružství, což utvrdí nejen jeho ducha, ale také tělo. Když se po sedmi letech vrací do království, princezna na něm může oči nechat. Pohádka tedy končí šťastně – svatbou ústřední dvojice.

*Princezna chvíli přemítá,
opasek z beder snímá.
„Můj princí, tvoje dobrota
mne nijak nedojímá.*

*Až dopneš tento opasek,
až budeš jako nit,
pak teprve, pak jedině
já mohu si tě vzít.“*

*Valibuk je však rozhodnut,
teď se přec nezastaví,
a Drobnička tím pohledem
se zlomyslně baví.*

¹²³ Viz s. 11, pozn. 20.

*Princ zkouší pásek přitáhnout,
však ani párem volů.
„Co naplat, drahý zachránče,
tvá kila musí dolů.“¹²⁴*

Pohádek a příběhů s podobnou zápletkou existuje nespočet. Probuzení zakleté princezny¹²⁵, vysmívaný hrdina¹²⁶ i cesta kolem světa¹²⁷ není nic nového. V čem tedy tkví jedinečnost této pohádky, hodnota pro současného dětského čtenáře? Její poselství by se dalo shrnout slovy „netlačme na pilu“ nebo „ta pravá cesta k cíli se neobjeví hned; je však dobré věřit, že jdeme správně“. Princ Valibuk chtěl zhubnout jako poustevník na ostrově – je správné, že to zkusil, avšak co by řekla princezna na zpustlého vychrtlíka? Zkusil žít střídme v chrámu – ale copak by ho mohl opustit, našel-li by v něm opravdové zalíbení? Ústřední myšlenka se objeví i v samotném textu, a to v momentě, kdy princ Valibuk zjistí, že vlastně už není žádným tlouštíkem:

*K úspěchu zřejmě stačilo
nehnat nic do krajnosti,
vždy trochu cvičit, zdravě jíst,
žít v míru se střídmostí.*

*Však zlořečený opasek
je princovi pořád malý,
tam, kde mu prve vadil tuk,
tam překáží mu svaly.*

*Mladík si smutně povzdechne,
těšil se na nevěstu,*

¹²⁴ © Richard Skolek.

¹²⁵ Např. *Šípková Růženka* nebo *Sněhurka a sedm trpaslíků* (klasické pohádky ze sbírek Charlese Perraulta, které následně sepsali také bratři Grimmové).

¹²⁶ Např. *Ošklivé káčátko* (1843, autorská pohádka Hanse Christiana Andersena) nebo *O hloupém Honzovi* (sepsala např. Božena Němcová).

¹²⁷ Např. *Gulliverovy cesty* (1726, fantastický cestopis Jonathana Swifta), kratší cestu podnikla i slepička v pohádce *O kohoutkovi a slepičce* (v podání Boženy Němcové i K. J. Erbena).

*a zatím se má přichystat
na další dlouhou cestu.*¹²⁸

Hned v závěsu dobře míněných tezí z první strofy se ale opět objevují informace o Valibukově „natvrđlosti“, naivitě, odevzdanosti. Zkrátka zde kromě fyzických změn (které doloží i v pozdějším vítězném zápase s úhlavním nepřítelem) není patrné zmoudření. Princ Valibuk ani princezna Drobníčka nejsou ryze kladnými postavami, což pokládám za hlavní problém této pohádky. Princ ke všemu přijde jaksi mimochodem, je spíše pasivní; mezi jeho hlavní pozitivní charakterové rysy patří poslušnost, vytrvalost, mírnost. Princeznu po svém návratu okouzřil proměnou svého vzezření a vyprávěním o cestách, na nichž kromě porážky Vládce nečasů nevykonal nic opravdu úctyhodného (pokud za úctyhodné nepokládáme náhodné přežití ztroskotání lodi, pokus o poustevnický život a vynikající písařské dovednosti). Obdobně princezna je rozmazlená, povrchní, pyšná; mezi její kladné povahové vlastnosti by mohla patřit v podstatě jen inteligence. Možná si zasloužila alespoň malé potrestání své povrchnosti. Děti totiž „*potřebují vidět, jak triumfuje spravedlnost, už jen proto, aby mohly doufat, že i jim samotným bude měřeno spravedlivě*“¹²⁹. Dalo by se však polemizovat nad tím, nakolik je princeznino chování projevem špatného charakteru a nakolik projevem neústupnosti a touhy nevzdat se svého snu („*Chci hubeného, pěkného, nejlíp na bílém koni!*“¹³⁰).

Pohádka končí svatbou a největší zloduch je potrestán smrtí. Obecně lze říci, že „*pohádka zpředměťňuje touhy a splňuje ušlechtilá přání svých tvůrců. [...] Pohádkové řešení je proto řešení šťastné; uskutečňuje to, co je žádoucí z hlediska přirozené morálky, z hlediska představy o kráse lidských vztahů, o zaslouženém vítězství dobra a zaslouženém potrestání zla*“¹³¹. Otázkou tedy zůstává, nakolik byla svatba s krásným Valibukem pro Drobníčku zasloužená...

Nicméně pozitivem je, že příběh děti nabádá ke zdravému životnímu stylu – střídmosti, cvičení a zdravé stravě. V tomto ohledu je princeznino odmítnutí obězního

¹²⁸ © Richard Skolek.

¹²⁹ ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*, s. 29.

¹³⁰ © Richard Skolek.

¹³¹ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka*, s. 4.

prince pro děti poučné. Všeobecné přijímání obezity za normu by totiž mohlo vést jedině ke zhoršení situace, přičemž již v roce 2013 v České republice trpělo nadváhou každé 4. dítě, obezitou každé 7. a monstrózní obezitou 4 ze sta dětí¹³².

Výzkumem dětské obezity se zabývají i experti z Univerzity Palackého v Olomouci. Jeden z autorů studie z roku 2016, Zdeněk Hamřík z Fakulty tělesné kultury, tvrdí, že od přelomu tisíciletí se výskyt nadváhy u některých ročníků dětí více než dvojnásobil; 12 % dívek a více než dvojnásobné procento chlapců od 11 do 15 let trpí nadváhou nebo dokonce obezitou. Mluví přitom také o zmiňovaném přijímání tohoto fenoménu za normu – jev označuje jako „obezitogenní slepotu“. Češi výskyt obezity přestali vnímat, protože je tak rozsáhlý.¹³³

Moudrost modřínu

Jedná se o kratší pohádku o nevraživosti mezi stromy listnatými a jehličnatými, kterou pokořil až jeden opadavý jehličnan – modřín. Ten jediný věděl, že ty důležité věci jsou všem stromům společné. Moudře jim tedy poradil, načež stromy s válkou přestaly.

*Strach budí každé neznámo
a cizí je vždy vinen vším,
tak stromy, pro tu odlišnost,
začaly s temným běsněním.*

*Životem nebyl nikdo jist,
zlo v srdcích, v myslích vzklíčilo,
kde mohly, tam si škodily,
až lesů málem nebylo.¹³⁴*

¹³² *Prevalence dětské nadváhy a obezity* [online].

Výzkumem prevalence dětské nadváhy a obezity se zabývá např. projekt *Caterpillar Research* spolupracující s ambulancemi praktických dětských lékařů. Jedním ze základních problémů je představa společnosti o míře nadváhy v ČR. Šíří se výsledky nejrůznějších výzkumů, ale opravdu validní data by mohl poskytnut nejlépe celostátní antropologický výzkum. Ten se koná jednou za 10 let, v roce 2011 však bohužel z finančních důvodů neproběhl. Podobně projekt *Canterpillar Research* nezískal pro své fungování sponzora, tudíž je závislý na dobrovolné spolupráci lékařů.

¹³³ SKOUPÁ, Adéla a TRUHLÁ, Helena. *České děti se málo hýbou a hrozí jim obezita...* [online].

¹³⁴ © Richard Skolek.

V tomto příběhu se ukrývá téma, které v současnosti díky evropské migrační krizi opět ovládá společenský diskurz v Česku – rasová nesnášenlivost. „*Snad nikdy se na území dnešních Čech nepohybovala tak homogenní skupina jako dnes. [...] Po staletí jsme tu žili společně s Němci, Poláky, Židy a dalšími národnostmi v soužití a vzájemné interakci. Dnes, šedesát let po skončení druhé světové války, která proměnila etnickou mapu Evropy, po dvaceti letech otevření hranic, vystoupení z ‚ghetta‘ totality, jakoby se české společnosti stále nechtělo přijmout mezi sebe někoho, kdo je odlišný, ať už svým vyznáním, původem, či jiným pohledem na svět.*“¹³⁵ Ze zprávy Vlády ČR, která hodnotí stav romské menšiny za rok 2015, vyplývá, že 3,9 % všech žáků základních škol tvořili Romové¹³⁶. Kromě menšiny romské se české děti ve školách setkávají např. s malými Vietnamci či Číňany, jejichž odlišnost je pro ně rovněž patrná na první pohled. K tomu, aby pochopily, že cizí neznamena automaticky špatný, ale jen jiný, je zapotřebí se hlavně o danou cizí kulturu zajímat, což se nejlépe naplňuje v praxi – při osobním kontaktu. Základním problémem je tedy segregace, která je zapříčiněná odlišnými kulturními zvyklostmi, prioritami, ekonomický faktorem, jazykovou bariérou a dalšími. Rodí se proto myšlenky jako inkluzivní vzdělávání¹³⁷ a multikulturní výchova¹³⁸.

Vrátíme-li se zpět k pohádkovému příběhu, jeho pointa je velmi jednoduchá a jasná – všichni jsme si ve své podstatě rovni, tedy si můžeme rozumět a žít spolu v míru.

*„Vždyť máte stejné kořeny,
vzešly jste z dávných pralesů,
stejně jste spjatí se zemí,
stejně se pnete k nebesům!“*

*A stromy náhle poznaly,
co všechno mají společné,*

¹³⁵ SPÁLENSKÝ, Adam. *Multikulturalita - pojem nebo realita?* [online].

¹³⁶ *Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2015* [online].

¹³⁷ Inkluze ve vzdělávání znamená, že se neoddelují děti se speciálními vzdělávacími potřebami (zdravotně i mentálně postižené, mimořádně nadané, děti cizinců, jiných etnik či náboženského vyznání) od dětí bez nich. O funkčnosti tohoto systému panují rozporuplné názory, nicméně české školy již od září 2016 takto fungují.

¹³⁸ Multikulturní výchova se ve školách stala zavedením nových kurikulárních dokumentů jedním z tzv. průřezových témat (nerealizuje se tedy samostatným předmětem, ale jednotlivými vzdělávacími oblastmi se prolíná).

*že mír je vždy tou lepší z cest,
že rozepře jsou zbytečné.*¹³⁹

Onen fakt, že ve skutečném životě dospělých se nehledí na kořeny, ale úspěch a moc, je zde dětem rozumně skryt, což by mělo mít rozhodně pozitivní vliv na jejich morální vývoj. Poučná je také zmínka o tom, že válčení působí ztráty oběma zneprá-teleným stranám.

Zeb a Ebra

Poslední pohádka vypráví o dvou zebřích mláďatech, která se však narodila nezvykle zbarvená – jedno celé černé, druhé bílé. Lev, král všech zvířat, je pro jejich odlišnost z království vyžene. Sourozenci se tedy toulají světem. Během svého putování pomohou všude, kde je potřeba, díky čemuž získají i cenné rady. Dostanou se až ke kouzelnému chameleonovi, který by jim mohl pomoci zbarvení srsti změnit. Ten však něco takového odmítá a moudře jim praví, že byli odsouzeni neprávem, do království ať se tedy nevracejí. Zeb s Ebrou se od ostatních opravdu odlišují, proč by se tedy měli snažit zapadnout?

*Tu praví nosorožec Sor,
lvův přítel, druh a rádce:
„Mláďata svár jen způsobí
zabraňme při a hádce!“*

*Král pozorně mu naslouchá
a smutně hlavou kývá –
Sor mluví moudře, odlišnost
vždy trnem v oku bývá.*

*A tak lev vyřkne rozsudek:
„Vám zůstat není dáno.*

¹³⁹ © Richard Skolek.

*Pryč z království být musíte,
než vzplane nové ráno.*¹⁴⁰

Téma příběhu je na první pohled podobné předešlému (netolerance odlišnosti), avšak tentokrát se týká odlišnosti jedince, a to nejen po stránce vnější, ale také vnitřní. Nejde tedy o souboje národů či ras, ale o vyhraňování jedince a jeho místo ve společnosti. Konzumní společnost udává dětem normu, podle které se mohou řídit a žít tak relativně nenáročným způsobem v blahobytu a spokojenosti. Dítě, které dnes např. nevládní mobilní telefon, nehraje počítačové hry nebo snad dokonce neumí ovládat počítač, se vymyká (samozřejmě jen ve vyspělé části světa) normě, je tedy často vysmívané, nepochopené, stává se outsiderem. Podobně touha pomáhat nebo konat dobro (jako v případě Zeba a Ebry) se může setkat s nepříznivou reakcí a nepodporujícím prostředím, které nakonec daného člověka dožene ke kapitulaci. Čisté úmysly se stávají něčím podezřelým. Životním úkolem takového jedince je pak čelit tomuto sociálnímu tlaku.

Nutnost důvěřovat sám sobě a nenechat se zmanipulovat okolím vyjadřuje ve svém závěrečném proslovu sám kouzelný chameleon:

*„Vy pomohli jste vždy a všem,
proč toužíte být jiní?
Putujte raděj po světě,
konejte dobrodiní!*

*Je kolem ještě mnoho těch,
kdo trpí, kdo se souží,
to malé hloupé království
vás dva si nezaslouží!*¹⁴¹

¹⁴⁰ © Richard Skolek.

¹⁴¹ © Richard Skolek.

Zebří mláďata však musela opustit svůj rodný domov, což může malého čtenáře opět utvrdit v zárodku myšlenky, že „co je naše (království, nebo také názor), nemusí být vždy to nejlepší a správné“. Jejich výjimečná dobrotivost je navíc podtržena faktem, že si ani nový domov nehledají a ke štěstí jim nejspíš stačí se toulat světem a pomáhat. Ošklivé káčátko¹⁴² Hanse Christiana Andersena je oproti nim pasivním tvorem, který se nechá vláčet osudem.

4. Tvorba ilustrací, skenování

Hlavní ilustrace jsou barevné malby s kresebným podkladem vyvedeným tuší, doplňující ilustrace tvoří perokresby. Jeden obrázek zpravidla ilustruje tři až čtyři sloky veršovaného textu. Vzniklo tak celkem 61 barevných ilustrací, z nichž však některé nakonec nebyly v knize použity.

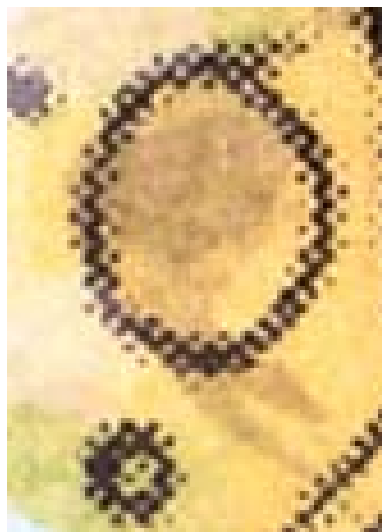
Formát barevných ilustrací je takřka čtvercový (originály mají rozměr 19 x 21 cm). Poměr stran a celková forma těchto ilustrací je dodržována v celém rozsahu knihy. Pro nabourání tohoto pravidelného řádu se v knize vyskytují také různé výřezy z perokreseb.

Po prvotních skicách komiksového charakteru následovala kresba tužkou na papír formátu A4, která sloužila jako podklad pro kresbu linerem (známým jako „centropen“). Po vygumování původní kresby tužkou byly tyto ilustrace naskenovány. Pro skenování bitové mapy bylo zvoleno vysoké rozlišení (min. 400 dpi, v případech plánovaně zvětšovaných obrázků ale až 1200 dpi). Vzniklé skeny ve formátu TIFF byly podrobeny nutné retuši v programu Adobe Photoshop a dále vytištěny (opět jako bitové mapy) na laserové tiskárně na kancelářský papír formátu A4. Zpočátku byly perokresby tištěny v šedé škále, což však ve skenech následných fází způsobovalo výskyt nežádaného viditelného rastru.

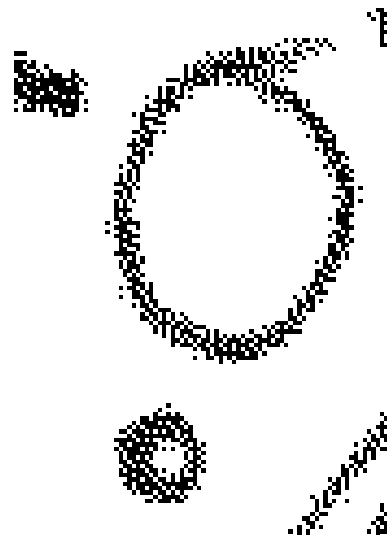
¹⁴² *Ošklivé káčátko* (1843) je autorská pohádka Hanse Christiana Andersena (1805–1875) vyprávějící o „káčátku“, které je ostatními považováno za ošklivé, a proto odchází a hledá útočiště jinde. Nikde ho ale nenajde a ve své zoufalosti se chce nechat zabít krásnými labutěmi. Ty ho ale přijmou mezi sebe a nebohý tvor zjistí, že vypadá jako jeden z nich.

Obr. 31 Perokresba

Obr. 32 Kolorovaná perokresba

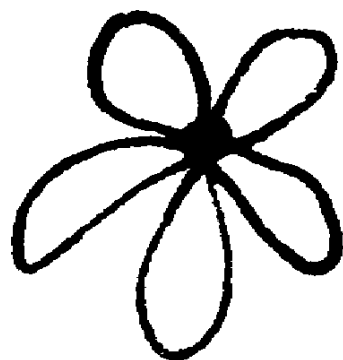
Obr. 33 Bitová mapa

Obr. 31 znázorňuje výsledek skenování perokresby v šedé škále. Každý pixel vyplňuje jeden odstín šedé škály, zde od C0 M0 Y0 K0 až po C75 M68 Y67 K90.

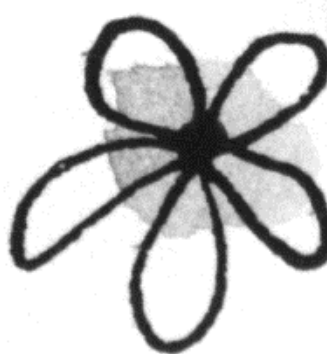
Obr. 32 je záznamem další fáze tvorby ilustrace, jedná se o sken kolorované perokresby na podkladu vytisknuté prvotní perokresby. Zde je vidět zmiňovaný, tzv. autotypický rastr¹⁴³ – kruh se „ozubil“.

Obr. 33 vznikl převedením *Obr. 31* na bitovou mapu. Jednotlivé pixely mají tedy hodnotu buď C0 M0 Y0 K0, nebo C75 M68 Y67 K90.

¹⁴³ Autotypické rastrování se užívá při tisknutí černou barvou k vytvoření odstínů šedé škály. Funguje na principu rozdělení obrazu mřížkou na tiskové body, které mají různou velikost. Z dostatečné vzdálenosti udávají tyto body pouze intenzitu černé a dokáží tak vytvořit iluzi plynulých přechodů tónů.

Obr. 34

Obr. 35

Obr. 34 znázorňuje výsledek skenování perokresby na bitovou mapu. Při tisku tohoto obrázku neproběhl autotypický rozklad, tudíž byl zachován charakter kresby, což je zřetelné na *Obr. 35*.

Vytisknuté perokresby dále sloužily jako (nerozpíjející se) podklad pro vytvoření černobílých stínovaných ilustrací, a to pomocí černé, případně bílé tuše. V této fázi byly výtvořiny opět naskenovány (v šedé škále).

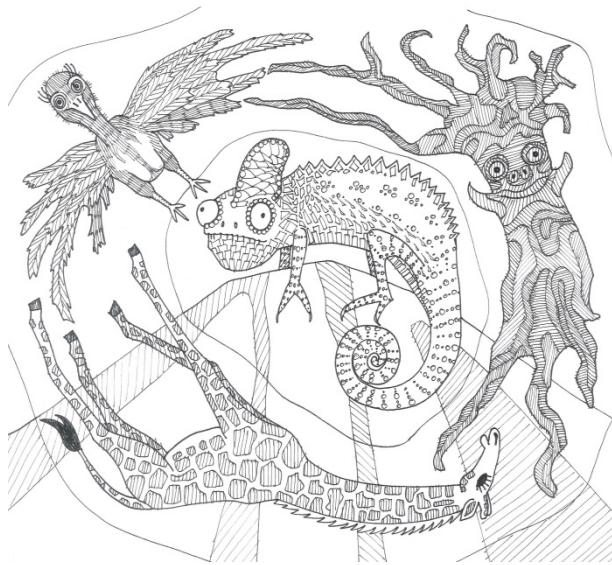
Poslední fází bylo kolorování anilínovými barvami, v některých případech byly částečně použity i barvy akrylové. Hotové ilustrace byly naskenovány v rozlišení min. 400 dpi ve formátu TIFF. Po decentních úpravách v programu Adobe Photoshop (ořez, vyvážení barev, retuš) byly připraveny k použití.

Obr. 36 Návrhy ilustrací, *O princí Valibukovi...*

Obr. 37 Skica, *O princí Valibukovi...*

Obr. 38 Ilustrace, *Zeb a Ebra*, fáze I

Obr. 39 Ilustrace, *Zeb a Ebra*, fáze II

Obr. 40 Ilustrace, *Zeb a Ebra*, fáze III

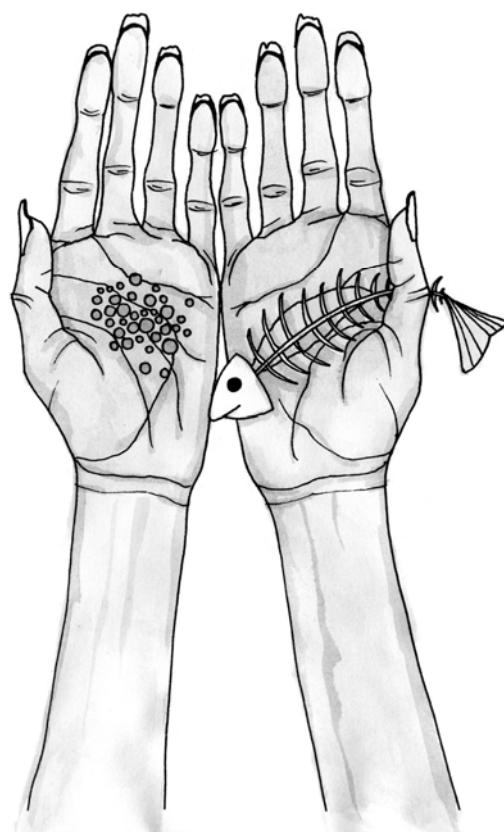
Obr. 41 Ilustrace, *O princí Valibukovi...*, fáze I

Obr. 42 Ilustrace, *O princí Valibukovi...*, fáze II

Obr. 43 Ilustrace, *O princí Valibukovi...*, fáze III

Obr. 44–46 Doplnující ilustrace, *O princí Valibukovi...*

5. Zhodnocení ilustrací

Hlavním cílem ilustrací v knize bylo podpoření obrazotvornosti, doplnění děje o další významy a podněcování ke zkoumání a hloubání. Vzhledem k cílové věkové kategorii (6 až 10 let) nejsou ilustrace abstraktní, ale konkrétní, kombinují realistické zobrazení s fantazijními výjevy. Jak píše M. Černoušek, „*ilustrace k pohádkám by měla podporovat, nikoliv úplně nahrazovat subtilní procesy fantazie a obrazné představivosti; a k tomu, kupodivu – jak ukázaly výzkumy – se nejvíce hodí ilustrace realistické, srozumitelné, bez abstraktních či modernistických prvků*“¹⁴⁴. V tomto směru jsou ilustrace veršovaných pohádek vyhovující (snad až na pár případů, kdy ilustrace nemusí být srozumitelná na první pohled – např. str. 77, 85, 131; záměrem zde ale bylo právě přimět čtenáře k hlubšímu zkoumání). Problémem by ale mohlo být jejich množství. V zápalu ilustrování byl jaksi opomenut primární význam textu. Přitom zmiňovaný Černoušek se dále domnívá, že ilustrace by neměla být dominantním prvkem, ale fungovat pouze jako jakýsi „opěrný pilíř“¹⁴⁵. V knize je patrná potřeba zaplnit každý volný prostor (s nadsázkou srovnatelná „s horror vacui“¹⁴⁶ obsaženou ve většině děl umělců art brut), nejsou v ní žádné vakáty. Ilustrace jsou ale tak výrazné a emotivní, že by vedle nich působila prázdná stránka nejspíš opravdu jako chyba. Umění sazby zkrátka stejně jako umění výtvarné vyžaduje schopnost odhadnout správný okamžik uznání díla za dokončené.

Ilustrace nejsou svým charakterem nijak novátorské. Dobrý analytik by v nich možná našel kus Milerova *Krtečka* i Prachatické *Alenky v říši divů*, což byly mé nejoblíbenější pohádky. Spojení těchto dvou, podobně jako třeba Václava Kabáta (1832) s Vendulou Hegerovou (1976), by mé ilustrace vystihovalo možná nejlépe.

¹⁴⁴ ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*, s. 33.

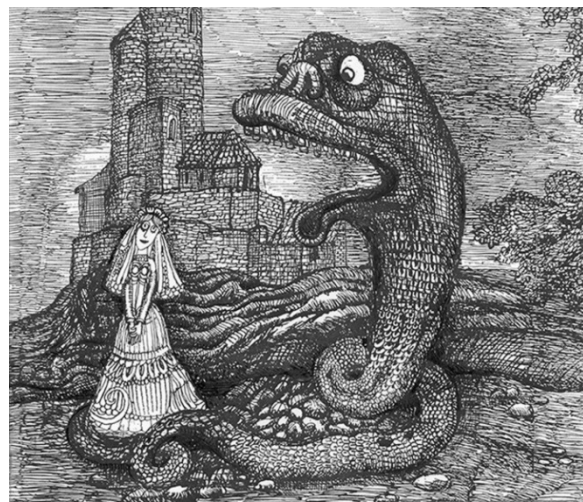
¹⁴⁵ Tamtéž, s. 34.

¹⁴⁶ Latinský výraz pro „strach z prázdnoty“.

Neví co s ním jenom bude,
peníze teď shání všude.
Jenže není nikdo k máni,
až medvěd má slitování.
Peníze mu půjčí rád,
když mu bude pomáhat.

Obr. 47 Vendula Hegerová: *Veršované divadélko*

Obr. 48 Václav Kabát: *Princezny, draci a vznášedla*

6. Grafický design knihy

Pro knihu byl zvolen lehce netradiční, takřka čtvercový formát. Knižní blok má rozměry 205 × 185 mm, které vycházejí z rozměru originálů hlavních ilustrací (přibližně 21 × 19 cm). Bylo by možné uvažovat o formátu na výšku s tím, že barevné ilustrace i text by se nacházely na jedné stránce, ale tato varianta byla zavržena z důvodu nutnosti navýšení počtu stran a celkového „provzdušnění“ knihy. Byla zvolena vazba V8, pro jejíž zhotovení je zpravidla potřeba minimálně 44 stran.

Místo autorské tiráže (impresa) je na začátku knihy umístěna rovnou celá tiráž. Vzhledem k povaze knihy by se tiráž technická od autorské tolik nelišila (chybí vydavatel, odpovědný redaktor, číslo vydání), navíc takto může celá kniha se slovem „konec“ opravdu skončit. V ČR toto není zvykem, v jiných zemích je to ale běžné. „Na Západě (a v některých našich odborných knihách) bývá impresum sloučeno s technickou tiráží z poslední stránky, takže obsahuje všechny autorské i technické informace hned v úvodní části knihy.“¹⁴⁷

Pro sazbu veršovaného textu bylo zvoleno serifové písmo *Baskerville AT* (patřící do skupiny přechodové antikvy¹⁴⁸) v základním řezu, velikost 16 b. Toto písmo bylo

¹⁴⁷ PECINA, Martin. *Knihy a typografie*, s. 99.

¹⁴⁸ Přechodová antikva je skupina písem, jejichž základ byl vytvořen v baroku – ve druhé polovině 18. století. Tvoří přechod mezi dynamickou a statickou antikvou, tedy mezi písmem ovlivněným psanou formou a písmem konstruovaným. Má proměnlivou šířku tahu (stínování) a zakončení serify. (Viz *Klasifikace tiskových písem* [online].)

(v odlišných řezech a velikostech) použito také pro sazbu textu na obálce knihy, v patitulu, hlavním titulu, tiráži, věnování i obsahu. Pro sazbu textu názvu knihy na obálce a názvů kapitol bylo zvoleno patkové písmo *Sketch Serif*, jehož ručně kreslené a šrafované znaky ladí s ilustracemi. Toto písmo, vytvořené Galdino Ottenem, je pro osobní užití volně ke stažení na internetu, jeho kvalita proto nebyla zcela stoprocentní – před jeho použitím bylo nutné vytvořit některé znaky s diakritikou a upravit kerning¹⁴⁹. Pro některé nápisy bylo zvoleno písmo barevné, a to stejný odstín vínové barvy, jaký je použit na obálce.

Veršovaný text je vysázen na levý praporek s optickým zarovnáním okrajů. Číslování stránek v nenápadné šedé barvě je situováno ve vnějším dolním rohu. Pro vyznačení konců jednotlivých částí kapitol je použit obrázek květiny.

Celkově sazba vyjadřuje snahu o harmonii textu s ilustracemi, nesnaží se poutat na sebe pozornost. O práci typografa se v tomto směru výstižně vyjádřil Martin Pecina: „*Typograf, stejně jako textové písmo, je zpravidla služebníkem, který pracuje zdaleka nejlépe, když ho nevnímáme*“¹⁵⁰. Autor mluví také o nejrůznějších výstřelcích, které se čas od času v pracích grafických designérů objevují – specificky kreativní (až nečitelná) písma, nepraktické vazby a formáty, výseky¹⁵¹, parciální laky¹⁵², perforace¹⁵³, vytlačované texty¹⁵⁴ apod. Na čtenáře mohou udělat velký dojem, který však zpravidla odvane čas; nejdůležitější je totiž vždy obsah, nikoli forma knihy. „*Měla by [knihy, pozn. autorky] bez větších šrámů přečkat proměny vkusu. [...] Dobové patině, pokrývající všechny naše starší práce, se člověk nikdy docela nevyhne, ale úporné snahy o modernost často končívají*

¹⁴⁹ Kerning je označení pro vyrovnání mezer mezi jednotlivými písmeny.

¹⁵⁰ PECINA, pozn. 147, s. 40.

¹⁵¹ Výsek znamená odříznutí části papíru. Tímto způsobem vznikají skládačky pro zhotovení papírových krabic, pивní tácky, kulaté rohy stránek, různé průhledy mezi stránkami apod. Konkrétním příkladem může být obal na LP posledního alba Davida Bowieho, *Blackstar*, nebo obal na CD alba *Atomová včela* skupiny WWW.

¹⁵² Parciální lak (neboli lak nanášený pouze na část stránky) vytváří lesklý povrch, který se tak odlišuje od zbytku. Text lze vysázet pouze lakem, jak je vidět např. na zmiňovaném obalu a bookletu k LP Davida Bowieho (veškeré texty jsou vysázeny bez použití barvy na černočerném podkladu).

¹⁵³ Perforace (neboli děrování) se vytváří pro snadné odtržení části papíru, ale lze s její pomocí také sázet text – každý znak bude složen z určitého počtu dírek. Příkladem je arch poštovních známek.

¹⁵⁴ Vytlačovaný (neboli embosovaný) text vystupuje z povrchu. Můžeme to vidět např. na platebních kartách. Oproti tomu vlačování (debosování) je technika pro vytvoření povrchu sníženého. Příkladem mohou být vojenské identifikační známky.

*tragicky, neboť jejich směšnost se časem dramaticky násobí. Z toho důvodu má být knižní grafika trochu mimočasová a trochu tradiční, trochu moderní a trochu jiná.*¹⁵⁵

7. Tisk a vazba knihy

Pro knihu byla zvolena vazba V8¹⁵⁶ s přebalem. Důvody jsou jednak praktické, jednak vycházejí z osobních preferencí (knize jako objektu dodávají pevné desky půvab i závažnost, zároveň na sebe tento typ vazby nijak zvlášť neupozorňuje, což by v tomto případě nebylo cílem). Prvním praktickým důvodem je pak prodejnost, návratnost pro (fiktivního) nakladatele. Tisk barevných ilustrací je nákladný, proto ani výsledná kniha nebude levnou záležitostí. Potenciální kupující si pravděpodobně raději než „sešit“ (knihu v měkké vazbě, v tomto případě by se mohlo jednat o lepenou vazbu V2) koupí za podobnou sumu peněz knihu v pevné vazbě, protože působí kvalitněji, bytelněji. Druhým praktickým důvodem je fakt, že tuhá vazba je méně náchylná k poškození během zacházení, obzvláště v případě dětské literatury.

Knihy má kromě obalu i přebal se záložkami. Ten knihu jednak chrání před zašpiněním a prachem (jedním z anglických výrazů pro přebal je „dustjacket“), hlavně ale zastupuje další ze strategií pro zvýšení prodejnosti.¹⁵⁷

136 stran knihy tvoří 34 listů (archů), které byly rozděleny do 9 složek (4 × 4 listy, 2 × 3 listy, 3 × 4 listy). Archy byly vytištěny na digitální tiskárně na voskovaný papír bílé barvy o plošné hmotnosti 120 g/m², pro předsádky byl použit papír 140 g/m², pro obal 120 g/m² a pro přebal 160 g/m². Obal i přebal byly zalaminovány (v matu).

Desky jsou z lepenky tloušťky 2 mm, do hřbetu byla vlepena textilní záložka.

¹⁵⁵ PECINA, pozn. 147, s. 46–47.

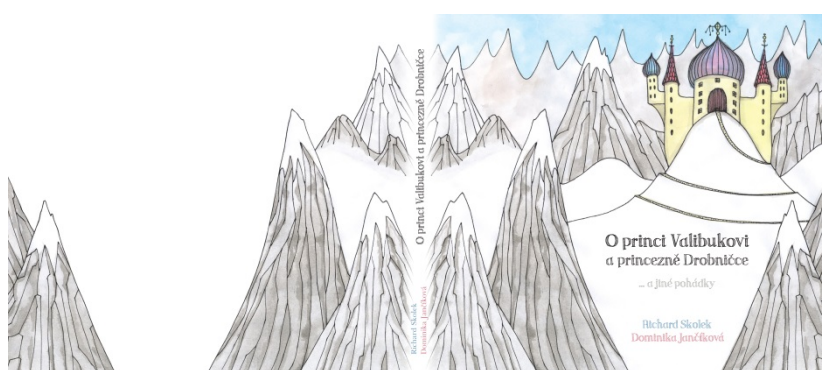
¹⁵⁶ V8 je tuhá vazba s nekombinovaným potahem, tzn. z jednoho materiálu (např. plátno, papír lakovaný či laminovaný, kůže, baladek, balacron).

¹⁵⁷ Přebal sám často přichází k újmě, zásadní ochranu tvoří už obal knihy. Pravým důvodem existence přebalů je tedy potřeba vytvořit efektní tvář knihy co nejlevněji. Na rozdíl od kůže nebo plátna totiž papír poskytuje polygrafům více možností zpracování. (Viz PECINA, pozn. 147, s. 95.)

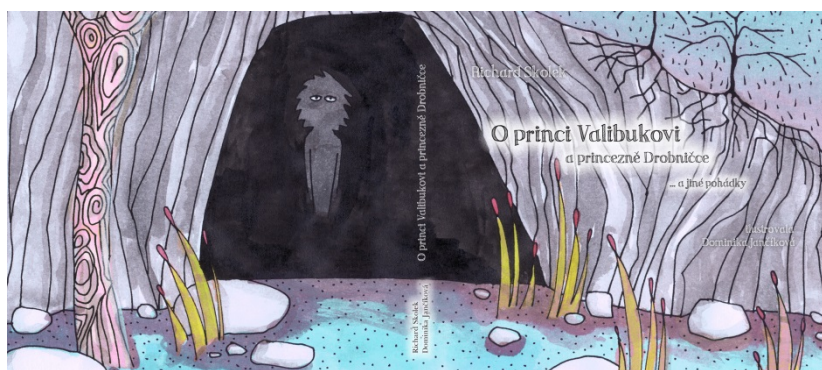
7. Varianty návrhu, fotodokumentace

Obálka

K finální obálce nevedlo mnoho slepých uliček, které jsou k vidění níže. Hlavními zásadami se stala harmonická kompozice typografie nezávislá na ilustraci, čistota provedení bez zbytečných výstřelků, trocha toho dětského optimismu a pochopitelnost sdělení. Vyhrál to tedy bezelstný Valibuk. Z původního jednoduchého obalu se postupem času vyklubalo monstrum v podobě přebalu se záložkami, které korespondují s předsádkami.

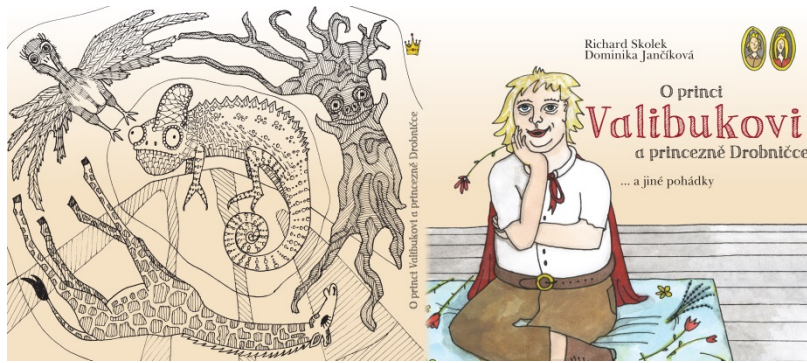
Obr. 49 Obálka (VERZE I)

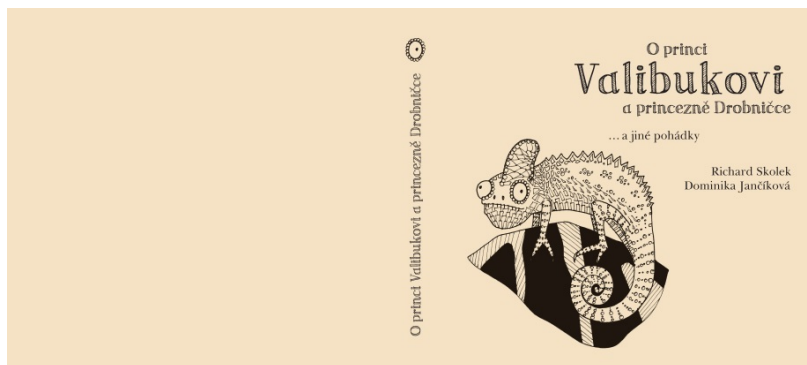
Obr. 50 Obálka (VERZE II)

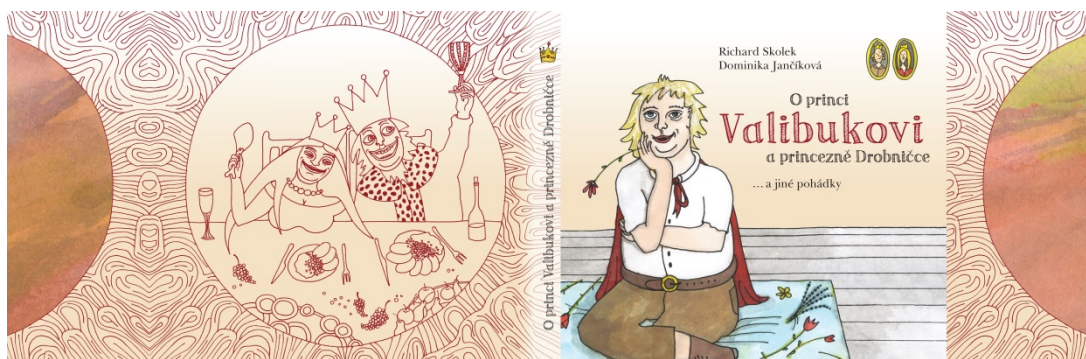
Obr. 51 Obálka (VERZE III)

Obr. 52 Obálka (VERZE IV)

Obr. 53 Obálka (FINÁLNÍ VERZE)

Obr. 54 Přebal (FINÁLNÍ VERZE)

Obr. 55 Předsádka (FINÁLNÍ VERZE)

Vnitřní úprava

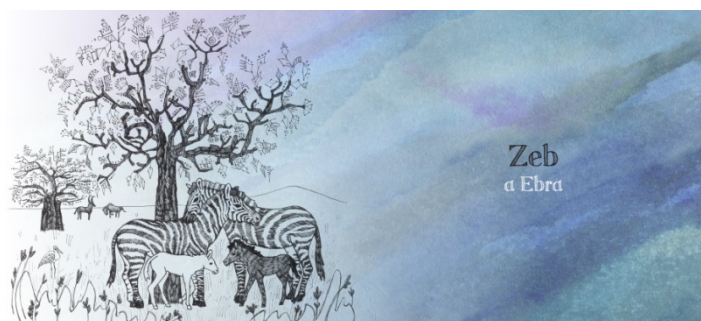
Původní návrh počítal s celostránkovou ilustrací na každé druhé straně. K tomu později přibyly kolem veškerých textů drobné perokresby. Nakonec se ubralo z obou. Trnitá cesta vedla i ke konečnému návrhu titulů jednotlivých pohádek.

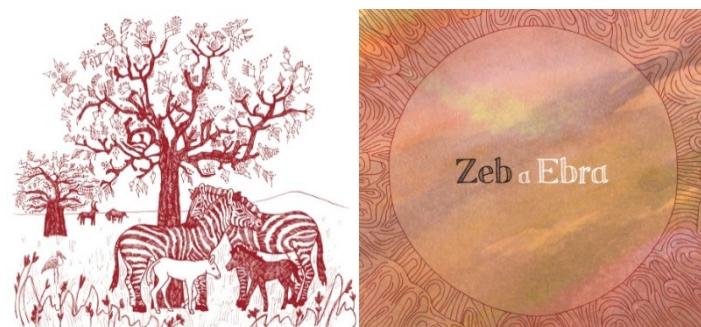
Obr. 56 Titul pohádky *Zeb a Ebra* (VERZE I)

Obr. 57 Titul pohádky *Zeb a Ebra* (VERZE II)

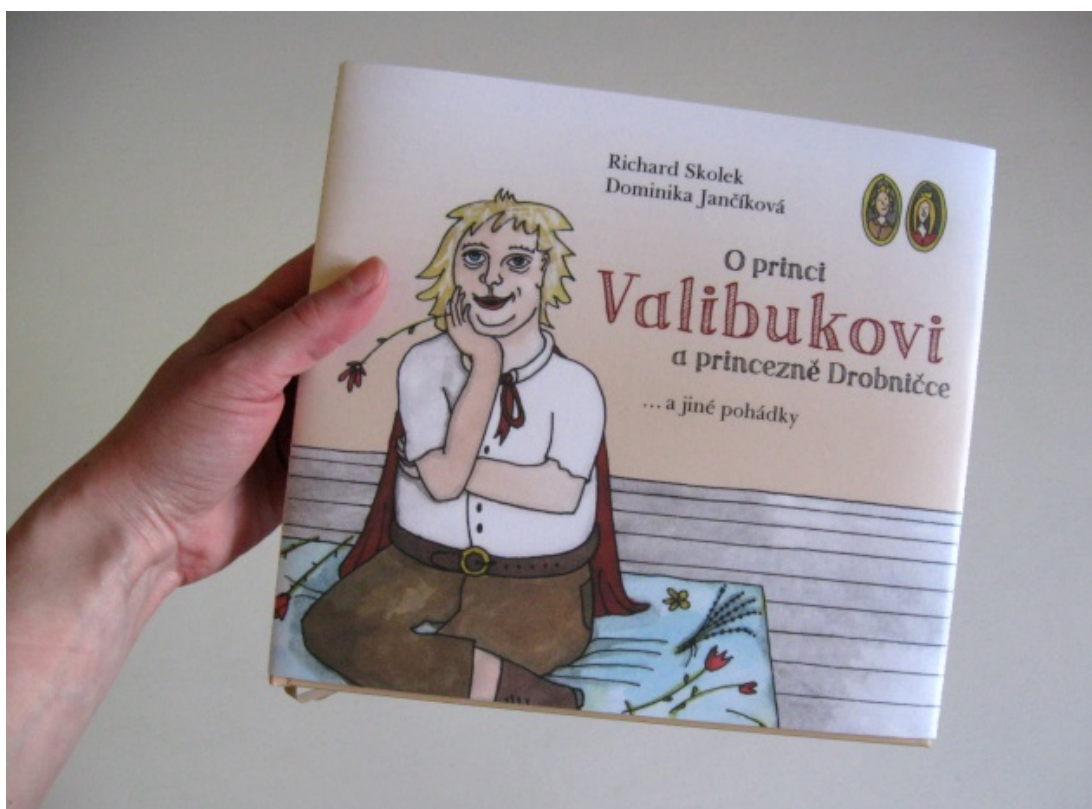

Obr. 58 Titul pohádky *Zeb a Ebra* (VERZE III)

Obr. 59 Titul pohádky *Zeb a Ebra* (FINÁLNÍ VERZE)

Hotová kniha

Obr. 60 Přebal (titulní strana)

Obr. 61 Přebal (zadní strana)

Obr. 62 Obálka

Obr. 63 Str. 66–67

Obr. 64 Str. 108–109

Obr. 65 Str. 82–83

Obr. 66 Str. 64–65

III. DIDAKTICKÁ ČÁST

Výroba knihy

Obr. 67 Výsledná kniha

Didaktická část je zaměřena na tematiku výroby knih. Žáci mají za úkol si sami vytvořit jednoduchou knihu (sešitou kovovými sponkami), jejímž obsahem je jedna z pohádek uváděných v praktické části této diplomové práce: *Zeb a Ebra*. Součástí výuky je seznámení s procesem výroby knih, rozvržení textu pohádky na jednotlivé strany, kresba ilustrací a tvorba obálky knihy.

Hlavním cílem tohoto programu je podpořit u dětí lásku ke knihám. Knihy jsou (v ideálním případě) zdrojem prověřených informací a slovní zásoby, kultivují estetické cítění dětí, podporují obrazotvornost a schopnost soustředit se. Faktem ale je, že v České republice je čtení u dětí navzdory přeplněným knihkupectvím stále méně oblíbenou činností. Nejsilnějšími konkurenty jsou film, televize, internet, Facebook a počítačové hry. Z celostátního průzkumu Národní knihovny ČR v roce 2013 vyplynulo, že 29 % dětí ve věku 9 až 14 let nepřečte za měsíc jedinou knihu. „Závěry výzkumu také ukazují význam prvních čtenářských let (tedy přibližně do deseti let), kdy je žádoucí dětem zpřístupnit co nejvíce zdrojů současného jazyka. Pokud děti již do školy nastupují s omezenou slovní zásobou, propast mezi nimi a spolužáky se rok od roku více prohlubuje.“¹⁵⁸ Široká slovní zásoba přitom výrazně dopomáhá k úspěšnému vzdělávání, chápání, kultivovanému vyjadřování a uplatnění v životě.

Za zmínku stojí ještě závěry výše zmíněného výzkumu v oblasti oblíbenosti jednotlivých žánrů. Žáci měli nejraději knihy dobrodružné, humorné, komiksy a detektivky. „Učitelé v hodinách ale nejraději pracují s pohádkami, dobrodružnými, humornými a vzdělávacími knihami. Největších rozdílů mezi žáky a učiteli dosahuje žánr pohádka, který má v oblíbě přibližně 23 % žáků, ale v hodině s ním pracuje více než 74 % učitelů. Co žáci často vyhledá-

¹⁵⁸ FRANKLOVÁ, Zoja. *Stále méně dětí baví čtení* [online].

vají a učitelé naopak nevyužívají, je žánr horor a detektivka.¹⁵⁹ Cílová skupina výzkumu je sice odlišná od cílové skupiny tohoto didaktického projektu (6 až 9 let) i celé pohádkové knihy (6 až 10 let), nicméně tento závěr je dobrým námětem k zamyšlení. Děti je v první řadě nutno zaujmout; trocha šokující brutality, humoru a důvtipu je určitě jednou z cest.

1. Průběh výuky

Na ZUŠ Miloslava Stibora, pobočka Dolany, jsem v jedné ze tříd Mgr. Heleny Lisé realizovala dva tříhodinové bloky výuky. Jednalo se o druhý ročník oboru Základní výtvarné vzdělávání, který navštěvovaly děti ve věku 6 až 9 let (13 dívek a 1 chlapec). První blok byl zaměřen na seznámení s pohádkou, výrobu knihy a kresbu ilustrací. Ve druhém bloku byly knihy dokončeny a opatřeny obálkami.

Po úvodním opětovném seznámení s žáky a zhodnocení jejich rychlého růstu (ve třídě jsem 5 měsíců dříve vykonávala pedagogickou praxi) následovalo seznámení s cílem hodiny. Motivace proběhla prostřednictvím povídání o jejich oblíbených knihách (kromě *Zlatovlásky* a pohádek Boženy Němcové padlo mnoho mně zcela neznámých titulů). Následovala debata o vlastních pokusech vytvořit knihu (někteří dokonce knihy i psali) a o tom, jak takový zrod knihy vypadá v běžném životě. Žáci byli seznámeni s prací spisovatele, ilustrátora a nakladatele, dozvěděli se i základní informace o typech vazby knih.

Žáci si vyslechli pohádku. Četba byla průběžně narušována doplňujícími otázkami (pro lepší porozumění a zapamatování). Pro mladší žáky bylo porozumění veršovanému textu náročnější, ale vše si dovedli vzájemně vysvětlit. Proběhla také diskuse o významu pohádky, o charakteru zeber.

Poté následoval výběr formátu knihy. K dispozici byly papíry formátu A4 nebo A3, které si žáci mohli dále nůžkami upravit. Po asistovaném spojení přeložených listů pomocí sešívачky začali žáci přemýšlet nad rozmístěním textu ve své knize. Dostali naprostou volnost, omezující byla pouze kapacita stránek.

¹⁵⁹ Tamtéž.

Po (případně během) stříhání a lepení textu žáci knihu ilustrovali. Protože cílem výuky byla práce na knize jako celku, byla zvolena časově nenáročná technika – kresba tužkou. Žáci si sami vybírali náměty obrázků. Nečtenářům stačilo jen trochu poradit. K dispozici měli fotografie zeber a ilustrované přírodopisné knihy.

Tématem druhého bloku byla tvorba obálky a symetrie. Žáci byli nejdříve seznámeni s tím, co se vůbec pod pojmem symetrie skrývá (poznávání symetrických věcí, porovnávání stran obličeje, ukázka digitálně manipulovaných fotografií obličeje). Poté jim bylo vysvětleno, jak lze vytvořit symetrický obrazec. Objektem tvoření se staly zebry, materiálem samolepicí barevná folie. Povíдали jsme si také o práci grafického designéra a o tom, jak je obálka pro knihu důležitá. Úkolem bylo vytvořit z vystříhaných zeber takové obrazce, které budou vypadat zajímavě.

Věděla jsem, že pro tuto věkovou kategorii bude zadání těžké a že to možná nezvládnou ani po technické stránce. Děti ale někdy svou vyzrálostí překvapí, proto jsem to chtěla zkusit. Stříhání i odlepování folie zvládli výborně (navzdory všem zebřím nožičkám a ocáskům), bohužel ale (vyjma pár případů) nepochopili záměr celého procesu. Většina žáků nebyla schopna vidět v zebrách pouhé tvary a barvy, některé se vzpouzely i samotnému zrcadlení. Výsledné obálky proto spíše odrážejí bezradnost, než tvořivost.

Nevyvedené obálky se ale nemusí vylučovat s naplněním cíle výuky – všichni žáci si své knížky s nadšením odnesli domů, kde si je mohou znovu číst se svými rodiči. Pro mě bylo zásadní zjištění, že veršovaný text opravdu není snadno pochopitelný a že jeho potenciální čtenáři pravděpodobně nepochopí ani některé záludnější ilustrace. Důkazem byl už jen fakt, že většinou kreslili jen to, co *je* – takže pokud v pohádce chameleon dlouho mluví, nakreslili zkrátka stejného chameleona na tři stránky po sobě.

„Já chápu ten význam, o čem je ta pohádka, ale nechápu, proč je to rýmovaný.“ (Eliška, 8 let)

Obr. 68 Vazba kovovými sponkami

Obr. 69 Kresba ilustrací

Obr. 70 Lepení textu pohádky

Obr. 71 Stříhání zebřích obrazců z folie

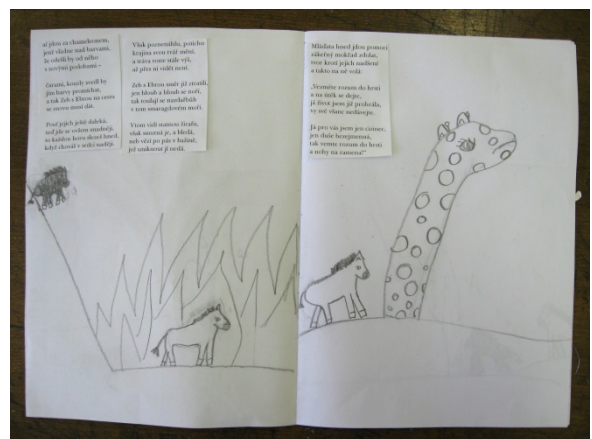
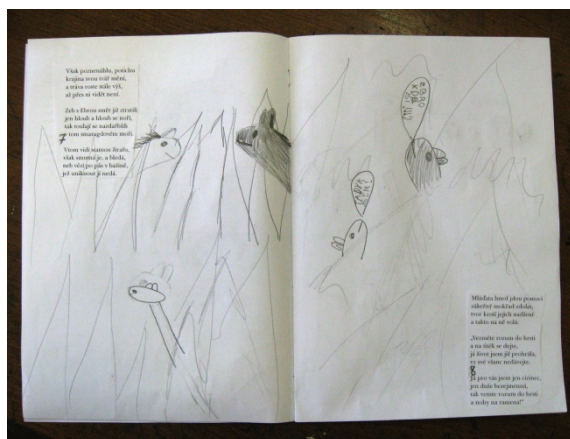
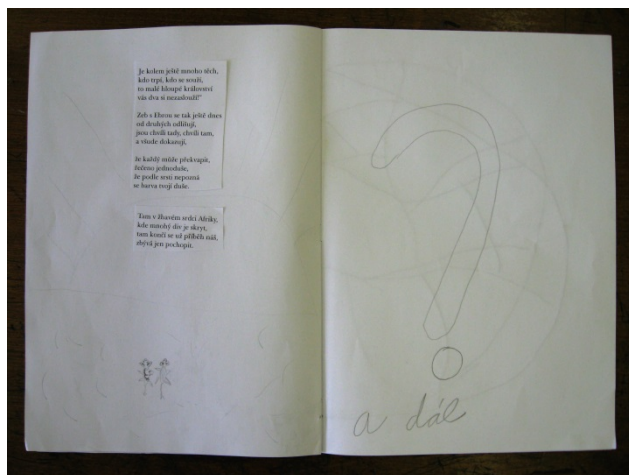
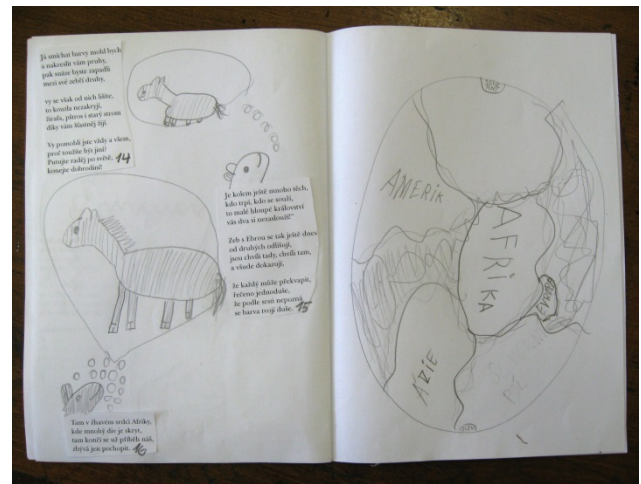
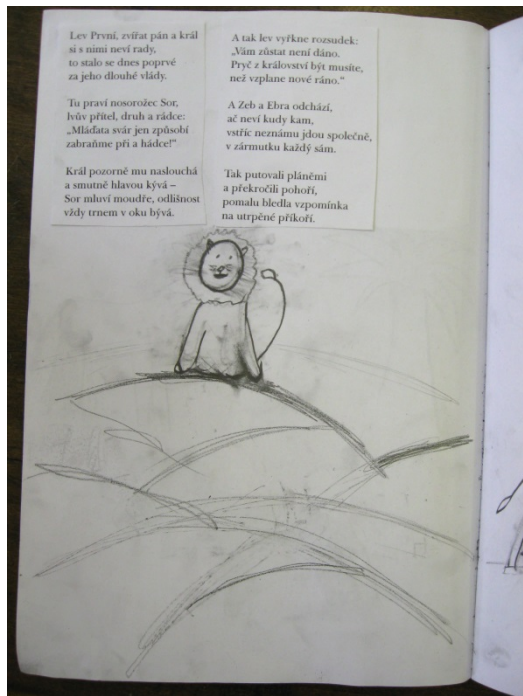
Obr. 72 Jak se píše „ilustroval“?

Obr. 73 Lepení obrazců na obálku

Obr. 74 Zeb s Ebrou cestují (Adélka, 8 let)

Obr. 75–80 Výsledné práce

2. Přípravy na výuku

Blok I: *Vyrobme si vlastní knihu!*

- Předmět: Základní výtvarné vzdělávání – Plošná tvorba
- Třída: 2. A, 14 žáků (6–9 let)
- Výukové prostory: třída s pracovními stoly
- Výukový cíl: žáci se seznámí s procesem tvorby knihy a část tohoto procesu realizují v praxi (vytvoří si jednoduchou knihu, rozvrhnou text pohádky na jednotlivé strany, nakreslí tužkou ilustrace)

Čas [min]	Plánované aktivity učitele a žáků (učební úlohy, motivace, pomůcky)
0–5	Opětovné seznámení s žáky.
5–15	Povídání o oblíbených knihách, výrobě knih. <i>(Ilustrované dětské knihy a časopisy.)</i>
15–35	Četba pohádky Zeb a Ebra. Průběžné otázky, kontrola porozumění, diskuse o významu.
35–50	Výběr formátu knihy, sesponkování listů (první list z tvrdšího papíru), úprava formátu. <i>(Měkké i tvrdé bílé papíry formátu A4 a A3, velká sešvačka, nůžky.)</i>
50–80	Stříhání a lepení textu, kresba ilustrací. <i>(Vytisknuté texty pohádky Zeb a Ebra, nůžky, lepidla v tubě, tužky, gumy, fotografie zeber a přírodopisné knihy pro inspiraci.)</i>
80–90	Svačinka.
90–115	Stříhání a lepení textu, kresba ilustrací.
115–120	Úklid.

Organizační forma: hromadná výuka a individuální práce. Průběžné hodnocení.

Blok II: Obálka v zajetí symetrie

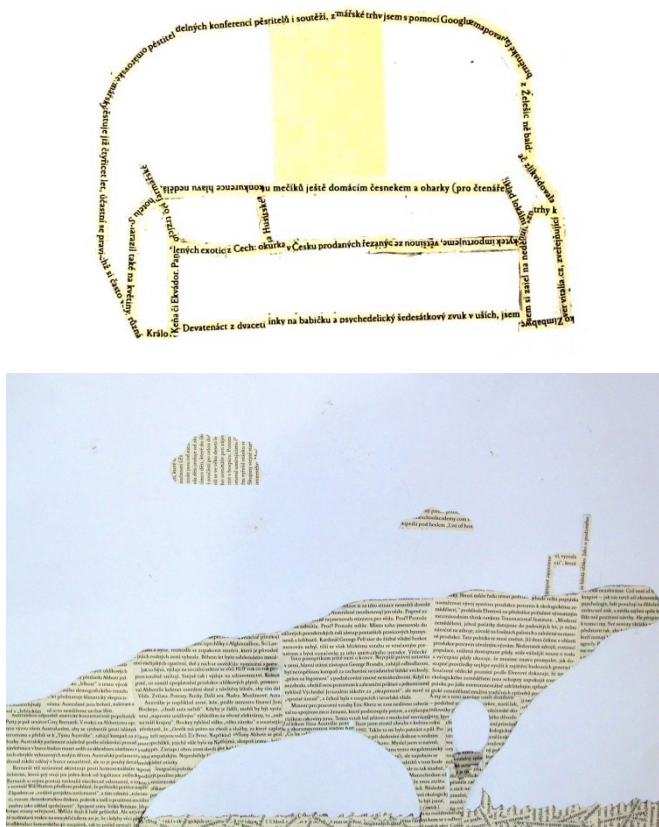
- Předmět: Základní výtvarné vzdělávání – Plošná tvorba
- Třída: 2. A, 14 žáků (6–9 let)
- Výukové prostory: třída s pracovními stoly
- Výukový cíl: žáci vytvoří obálku knihy s použitím symetrických obrazců

Čas [min]	Plánované aktivity učitele a žáků (učební úlohy, motivace, pomůcky)
0–10	Symetrie – objasnění pojmu, ukázky. (<i>Fotografie symetrických obličejů.</i>)
10–20	Předvedení techniky – tvorba symetrických obrazců překládáním a stříháním samolepicí folie. (<i>Barevné fólie, nůžky, tužky.</i>)
20–30	Povídání o obálkách knih.
30–80	Tvorba obálek. (<i>Barevné fólie, nůžky, tužky, tuše, špejle, tyčinky do uší.</i>) a dokončování práce z minulé hodiny.
80–90	Svačinka.
90–110	Tvorba obálek a dokončování práce z minulé hodiny.
110–120	Zhodnocení, úklid.

Organizační forma: hromadná výuka a individuální práce. Průběžné hodnocení.

3. Další nápady

Využití tématu knih ve výuce je široké: od inspirace příběhem přes použití samotné knihy jako materiálu či objektu až k jednotlivým ilustrátorům s jejich různorodými technikami a pojetími. Na své pedagogické praxi jsem se žáky na ZUŠ vyzkoušela např. „malování slovy“ neboli koláž z černobílého textu (tématem byla vzpomínka na místo, které nás uhranulo svou atmosférou – viz obrázky níže).

Obr. 81–84 Práce žáků na ZUŠ (13–14 let), 2016

ZÁVĚR

Tvorba knihy je časově velmi náročná záležitost a pořekadlo „dvakrát měř, jednou řež“ u ní platí víc než u jiných uměleckých počinů. Kniha *O princí Valíbukovi a princezně Drobniče* byla mým prvním dílem takového rozsahu a rozhodně mě poučila dost o tom, jak „měřit“ příště, popřípadě kdy raději neměřit vůbec. Asi není nutné zdůrazňovat, že „příště bych to udělala úplně jinak“. Za hlavní problém svého přístupu k této knize pokládám, že jsem se příliš nechala unést názory ostatních (především autora textu a vydavatele) a vytvořila tak spíš něco průměrného než opravdu osobitého. Ze své pozice ale mohu těžko objektivně hodnotit.

Co se týče sondy do oblasti cenzury dětské literatury, odpovědi na dříve pokládané otázky jsem našla. Hlavními vyvozenými myšlenkami celé teoretické části se staly následující:

1. Literatura pro děti, hlavně pokud se jedná o pohádky, nemá být předmětem rozumářských rozborů. Mentorování jí nesluší.
2. Spíše než racionalistický přístup se hodí schopnost vcítit se do dítěte. Dítě není zdaleka tak „nedokonalý“ čtenář, za jakého ho mnohdy pokládáme.
3. Nejzrádnější a nejsilnější forma cenzury je autocenzura.
4. Současný svět při své politické korektnosti lže sám sobě.
5. Cenzura totalitních režimů je vždy absurdní. Spousta případů současné cenzury je absurdní.
6. Společnost je evidentně změkčilejší a opatrnější než v minulosti.
7. *Deník malého poseroutky*¹⁶⁰ je docela vtipná kniha.

Při příští příležitosti bych ráda vytvořila dětskou knížku, která nebude ovlivněna autocenzurou spojenou s povědomím o fungování knižního trhu.

¹⁶⁰ *Deník malého poseroutky* (od 2009) je série dětských knih Jeffa Kinneye (1971), jejíž jednotlivé díly každoročně suverénně vyhrávají celostátní dětskou anketu *Suk – čtete všichni* v kategorii „cena dětí“.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

AMBROSE, Gavin a HARRIS, Paul. *Grafický design: Formát*. Brno: Computer Press, 2011. ISBN978-80-251-2966-1.

ARENDT, Hannah. *Krise kultury: (čtyři cvičení v politickém myšlení)*. Přeložil Martin PALOUŠ. Praha: Mladá fronta, 1994, 157 s. ISBN 8020404244.

BÁEZ, Fernando. *Obecné dějiny ničení knih*. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-697-6.

BŘEZINOVÁ, Ivona. *Začarovaná třída*. 3. vyd. Praha: Egmont, 2004. 105 s. ISBN 80-252-0403-0.

BURT, Richard. *(Ne)cenzurování pod drobnohledem: fetiš cenzury v raném novověku a v současné postmoderní době*. In: *Nebezpečná literatura?: Antologie z myšlení o literární cenzuře*. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-859-8.

ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990. ISBN80-00-00060-1.

DEBNÁROVÁ, Alexandra. *Cenzúra v detskej literatúre pre deti a mládež na Slovensku (s prihliadnutím na švédsku literatúru pre deti a mládež)*. In: *Cenzura v literatúre a umění střední Evropy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN978-80-244-4389-8.

HOLEŠOVSKÝ, František. *Glosy k vývoji české ilustrace pro děti*. Praha: Albatros, 1982. ISBN13-871-82.

CHALOUPKA, Otakar a NEZKUSIL, Vladimír. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III*. Praha: Albatros, 1979. ISBN13-844-79.

KONÍŘOVÁ, Marta. *Začernit, přelepit, přetisknout, odstranit*. KROK: Kulturní revue Olomouckého kraje. Olomouc: 2015, 12(2). ISSN: 1214-6420.

LADA, Josef. *Mikeš*. 13. vyd. Praha: Albatros, 2006. 336 s. Klub mladých čtenářů. ISBN 80-00-01755-5.

Literární archiv: Sborník Památníku národního písemnictví. Roč. 1. Praha, 1966.

MALÝ, Radek a NEŠPOR, Josef. *Působení cenzury v české literatuře pro děti a mládež v období normalizace s přihlédnutím ke skautské dobrodružné literatuře*. In: *Cenzura v literatuře a umění střední Evropy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4389-8.

NOVÁKOVÁ, Luisa. *Renčovy veršované pohádky*. In *Sborník prací FF MU*. Brno: Masarykova univerzita Brno, 1998. s. 45-49, 5 s. ISBN 80-210-2014-8.

PAVERA, Libor a VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN80-7182-124-1.

PAVLÍČEK, Tomáš, PÍŠA, Petr a WÖGERBAUER, Michael. *Nebezpečná literatura?: Antologie z myšlení o literární cenzuře*. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-859-8.

PECINA, Martin. *Knihy a typografie*. 2. vyd. Brno: Host, 2012. ISBN978-80-7294-813-0.

PODROUŽEK, Jaroslav. *Veselé pohádky*. Praha: Plzákovo nakladatelství, 1942.

REISSNER, Martin. *Ilustrace: Pohledy na výtvarný doprovod české dětské knihy*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2015. ISBN978-80-7028-439-1.

RYŠKA, Pavel a ŠRÁMEK, Jan. *Pionýři a roboti: československá ilustrace a vizuální kultura 1950-1970*. Praha: Paseka, 2016. 159 stran. ISBN 978-80-7432-745-2.

SEGI, Stefan. *O Honzíkově cestě a liberální cenzuře*. In: *V obecném zájmu: Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015, s. 1495–1507. ISBN 978-80-200-2491-6.

Seznam knih pro mládež, které výbor, okresní školní poradou pražskou ku prozkoumání spisů pro mládež zvolený, bedlivě prohledl a zakoupení jich pro knihovny školní schvaluje aneb z půjčování mládeži zrazuje. Beseda učitelská 7, 1875, č. 45.

STEWARTOVÁ, Dorothy M. *Jak blufovat při vydávání knih*. Praha: TALPRESS, 1996. ISBN80-7197-010-7.

STREIT, Jakob. *Proč děti potřebují pohádky*. Hranice: Fabula, 2013. ISBN978-80-87635-09-4.

TOMÁŠEK, Dušan. *Pozor, cenzurováno!: aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství MV ČR, 1994. ISBN80 85821-16-8.

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., listina základních práv a svobod. In: *Ústavní zákon*. 1993.

VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka*. Brno: CERM Akademické nakladatelství, 1998. ISBN80-7204-092-8.

VAVRUŠKOVÁ, Zdenka. *Má se literatura pro děti a mládež upravovat?*. Brno, 2006. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Vedoucí práce Vlastimil Válek.

WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMALa Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015, 863 s. ISBN978-80-200-2491-6.

WÖGERBAUER, Michael. *Úvodem*. In: *Nebezpečná literatura?: Antologie z myšlení o literární cenzuře*. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-859-8.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Antireference. *Richard Skolek: překladatel a spisovatel* [online]. 2016 [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://richard-skolek.cz/antireference>

BAKALÁŘ, Petr. *Politická korektnost v ČR: Příběh Tabu v sociálních vědách* [online]. [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=system/files/Politicka_korektnost-Petr_Bakalar.pdf

CÍSAŘ, Jaroslav. Bilance vydávání knih v ČR v roce 2015. In: *Svět knihy* [online]. 2015, s. 6 [cit. 2017-04-08]. Dostupné z: <http://www.svetknihy.cz/userdata/files/2016/bilance-2015.pdf>

Česko na rozdíl od jiných nezakázalo tělesné tresty dětí a možná ani nezakáže. *Reflex* [online]. 2014 [cit. 2017-04-06]. ISSN 1213-8991. Dostupné z: <http://www.reflex.cz/clanek/zpravy/60620/cesko-na-rozdil-od-jinych-nezakazalo-telesne-tresty-deti-a-mozna-ani-nezakaze.html>

DUBRAVSKY, Andrea. Rudyard Kipling. Proč příběh z Knihy džunglí již neobsahuje třetinu původních textů. *Čítárny* [online]. 2016 [cit. 2017-04-13]. Dostupné z: <http://www.citarny.cz/index.php/knihy-lide/autori-a-knihy/spisovatele-a-detske-knihy/182-kipling-knihy-dzungli>

DUFFY, Nick. Cartoon Network 'censored' intimate lesbian dance from Steven Universe UK broadcast. *PinkNews* [online]. 2016 [cit. 2017-04-14]. Dostupné z: <http://www.pinknews.co.uk/2016/01/05/cartoon-network-censored-intimate-lesbian-dance-for-uk-broadcast/>

FRANKLOVÁ, Zoja. Stále méně dětí baví čtení. *Vzdělávání: čtvrtletník Národního ústavu pro vzdělávání* [online]. Praha: NÚV, 2014 [cit. 2017-03-16]. ISSN 1805-3394. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/vystupy/stale-mene-deti-bavi-cteni>

Global Internet Filtering Map. *OpenNet Initiative* [online]. [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <http://map.opennet.net/>

HERMAN, Mik. Cenzura a přepisování dějin: Dětské knihy, které nabádají děti k rasismu a extrémnímu chování. *Čítárny* [online]. 2016 [cit. 2017-04-14]. Dostupné z: <http://www.citarny.cz/index.php/knihy-lide/vzdelavani-a-souvislosti/souvislosti/1207-detska-kniha-cenzura-prepisovani-dejin>

HORÁČEK, Filip. S cenzurou do pohádky. *A2* [online]. 2006, (20) [cit. 2017-04-13]. ISSN 1803-6635. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2006/20/s-cenzurou-do-pohadky>

HORÁČKOVÁ, Alice. Honzíkova cesta a úlitby různým časům. *Mladá fronta Dnes* [online]. 2007, 18(53) [cit. 2017-04-14]. ISSN 1210-1168. Dostupné z: http://kultura.zpravy.idnes.cz/honzikova-cesta-a-ulitby-ruzny-m-casum-dx8-/literatura.aspx?c=A070302_115651_literatura_off

JIRIČKA, Jan. Cikáni jsou špinaví, líčí maminka v čítance. Školství chce knihu stáhnout. *Mladá fronta Dnes* [online]. 2011 [cit. 2017-04-14]. ISSN 1210-1168. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/vladni-rada-pozaduje-po-dobesovi-stazeni-problematickyh-ucebnic-p9g-/domaci.aspx?c=A111107_181834_domaci_jj

Klasifikace tiskových písem. *Typomil* [online]. [cit. 2017-03-08]. Dostupné z: <http://typomil.com/pismo/klasifikace-pisem.htm>

KOLÍBAL, Stanislav. Jak Stanislav Kolíbal ilustroval bestseller Strom pohádek. *Čítárny* [online]. 2012 [cit. 2017-04-13]. Dostupné z: <http://www.citarny.cz/index.php/knihy-lide/autori-a-knihy/spisovatele-a-knihy/1833-jak-stanislav-kolibal-ilustroval-bestseller-strom-pohadek>

Kvůli nevyúčtované dotaci odmítlo ministerstvo další žádosti MU. *Česká televize* [online]. 2012 [cit. 2017-04-08]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/zpravodajstvi-brno/zpravy/177443-kvuli-nevyuctovane-dotaci-odmitlo-ministerstvo-dalsi-zadosti-mu/>

MACHLIN, Sherri. Banned Books Week: And Tango Makes Three. *The New York Public Library* [online]. 2013 [cit. 2017-04-14]. Dostupné z: <https://www.nypl.org/blog/2013/09/23/banned-books-week-and-tango-makes-three>

Ministr kultury nečekaně odvolal z funkce ředitele Moravského zemského muzea [online]. 2016 [cit. 2017-04-08]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/regiony/1755291-ministr-kultury-necekane-odvolal-z-funkce-reditele-moravskeho-zemskeho-muzea>

MORITZ, Julia. Autocenzura. *Atlas Transformace* [online]. 2010 [cit. 2017-04-14]. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformation/html/a/autocenzura/autocenzura-2.html>

Porota. *Zlatá stuha* [online]. 2016 [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.zlatastuha.cz/porota>

PRELOŽNÍKOVÁ, Eva. Priepustnosť žánrov a tém v prekladovej literatúre pre deti a mládež. *Revue Bibiana: O umení pre deti a mládež* [online]. Bratislava: BIBIANA, 1995, 3(2), 51–55 [cit. 2017-04-13]. ISSN 1335-7263. Dostupné z: http://www.bibiana.sk/sites/default/files/sites/default/files/digital_archive/rocnikiii_2_1995.pdf

Prevalence dětské nadváhy a obezity. *S dětmi proti obezitě* [online]. 2013 [cit. 2017-02-26]. Dostupné z: <http://sdetmiprotiobezite.cz/pro-sponzory/prevalence-detske-nadvahy-a-obezity/>

RÉDEY, Zoltán. Zápas o tvár detskej literatúry. *Revue Bibiana: O umení pre deti a mládež* [online]. Bratislava: BIBIANA, 1994, 2(1), 52–53 [cit. 2017-04-13]. ISSN 1335-7263. Dostupné z: http://www.bibiana.sk/sites/default/files/sites/default/files/digital_archive/rocnikii_1_1994.pdf

RICHARDSON, Ruth. Chapbooks. *The British Library* [online]. [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/chapbooks>

Rudyard Kipling: *Knihy džunglí*. *SME* [online]. 2006 [cit. 2017-04-13].
Dostupné z: <https://www.sme.sk/c/2612857/rudyard-kipling-kniha-dzungli.html>

RŮŽIČKA, Daniel. *Cenzura: Úřad pro tisk a informace* [online]. [cit. 2017-04-12].
Dostupné z: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/cenzura_04.php

SCHUESSLER, Jeniffer. *'A Fine Dessert': Judging a Book by the Smile of a Slave*. *The New York Times* [online]. 2015 [cit. 2017-04-14].
Dostupné z: https://www.nytimes.com/2015/11/07/books/a-fine-dessert-judging-a-book-by-the-smile-of-a-slave.html?_r=0

SKALICKÝ, Matěj. Svoboda médií se v Česku zhoršila, tvrdí Reportéři bez hranic. *Český rozhlas: Zprávy* [online]. 2016 [cit. 2017-04-06].
Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/svoboda-medii-se-v-cesku-zhorsila-tvrdi-reporteri-bez-hranic--1605553

SKOUPÁ, Adéla a TRUHLÁ, Helena. *České děti se málo hýbou a hrozí jim obezita. Problém začíná už u kojenců, varuje lékař* [online]. 2016 [cit. 2017-02-26].
Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/ceske-deti-se-malo-hybou-a-hrozi-jim-obezita-problem-ale-zac/r~816420c6ea9d11e584160025900fea04/>

SLOBODNÍKOVÁ, Kveta. Rozhovor na dialku a na jednu noc, keď nikto nezabúcha. *Revue Bibiana: O umení pre deti a mládež* [online]. Bratislava: BIBIANA, 2001, 8(1), 12–20 [cit. 2017-04-13]. ISSN 1335-7263. Dostupné z: http://www.bibiana.sk/sites/default/files/sites/default/files/digital_archive/rocnikviii_1_2001.pdf

SOKOL, Jan. O školách a učitelích. *Katolický týdeník* [online]. 2011 [cit. 2017-04-06].
Dostupné z: <http://www.jansokol.cz/2014/03/o-skolach-a-ucitelich/>

SPÁLENSKÝ, Adam. Multikulturalita - pojem nebo realita? *Metodický portál: inspirace a zkušenosti učitelů* [online]. 2011 [cit. 2017-03-03]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/k/n/13843/multikulturalita---pojem-nebo-realita.html>

Stanovisko sdružení ROMEA ke "kauze Mikeš". *Romea* [online]. 2010 [cit. 2017-04-14]. ISSN 1804-9117. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravy/stanovisko-sdruzeni-romea-ke-kauze-mikes>

Vydat první knihu není snadné. Šanci mladým spisovatelům nabízí Backstage Books. *Studenta.cz: Největší magazínový portál pro studenty v ČR* [online]. 2014 [cit. 2017-02-18]. Dostupné z: <http://student-art.studenta.cz/vydat-prvni-knihu-neni-snadne-sanci-mladym-spisovatelum-nabizi-backstage-books/article/1990>

Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2015. *Vláda ČR* [online]. 2016 [cit. 2017-03-03]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romske-mensiny-za-rok-2015-146576/>

ZDROJE OBRAZOVÉ DOKUMENTACE

Obrázek 01: Míra svobody médií ve světě podle *Reportérů bez hranic*

Dostupné z: https://rsf.org/sites/default/files/carte_en__0.jpg

Obrázek 02: Ilustrace Ondřeje Sekory v knize Olgy Štruncové

Dostupné z: <http://padesatky.ffa.vutbr.cz/19511952/58-brigada-v-materske-skole>

Obrázek 03: Petr Nikl: *Blázníček* (2009), ilustrace v knize

Dostupné z: <http://www.meander.cz/nikluv-blaznicek>

Obrázek 04: Petr Nikl: *Záhádky* (2007)

Dostupné z: <http://typomil.com/typofilos/wp-content/obrazky/zahadky3.jpg>

Obrázek 05: Stopy cenzury v čítance *Ráno*

KONÍŘOVÁ, Marta. *Začernit, přelepit, přetisknout, odstranit*. KROK: Kulturní revue Olomouckého kraje. Olomouc: 2015, 12(2). ISSN 1214-6420, s. 31.

Obrázek 06: *Struwwelpeter*, původní ilustrace Heinricha Hoffmanna (1845)

Dostupné z: http://www.macekvbotach.cz/sitewizard/km_uploads/medium-size/struwwelpeter-187edb.png

Obrázek 07: Kolíbal: *První strom pohádek z celého světa* (1958)

Dostupné z: http://www.citarny.cz/images/stories/ilustrace/kolibal/kolibal_strom_pohadek_1958.jpg

Obrázek 08: Kolíbal: *Druhý strom pohádek z celého světa* (1959)

Dostupné z: http://www.gorila.sk/i/imgs_orig/463/287463.jpg

Obrázek 09: Kolíbal: *Druhý strom pohádek z celého světa* (1959)

Dostupné z: <http://www.sndk.cz/index.php/cs/component/virtuemart/detske-knihy/strom-pohadek-stanislav-kolibal-detail.html?Itemid=0>

Obrázky 10 až 16: (*Knihy džunglí*)

Dostupné z: <http://www.daildeli.cz/buriankipling1.html>

Obrázek 17: *Knihy džunglí*, 1984

Dostupné z: http://www.antikvariat-benes.cz/foto/13031_big.jpg

Obrázek 18: *Knihy džunglí*, 1991

Dostupné z: http://www.dantikvariat.cz/books_images/obr_223194.jpg

Obrázek 19: *Knihy džunglí*, 2010

Dostupné z: <http://www.daildeli.cz/buriankipling1.html>

Obrázek 20: *Mauglí*, 2015 (Petr Minka) [upraveno]

Dostupné z: https://www.knihacek.cz/fortuna-libri-spol-s-r-o-/maugli_id75865.jpg

Obrázek 21: *Lovci mamutů*, 1937

Dostupné z: <http://www.daildeli.cz/ilustrace/01burian/55storch1/46.jpg>

Obrázek 22: *Lovci mamutů*, 1953

Dostupné z: <http://www.daildeli.cz/ilustrace/01burian/55storch1/69.jpg>

Obrázek 23: *Robinson Crusoe*, 1956

Dostupné z: <http://www.daildeli.cz/ilustrace/01burian/70pades03/79.jpg>

Obrázek 24: *Anna (ja) Anna* (1981)

Dostupné z: http://www.paseka.sk/_data/books_pix_big/book_77634_thumb.jpg

Obrázek 25: *Jak hrdlička přichází k pásku* (1957)

HALAS, František. *Dětem*. 2. vyd. Ilustroval Ota Janeček. Praha: Československý spisovatel, 1957, nestr.

Obrázek 26: *A Fine Dessert* (2015)

Dostupné z: <http://2.bp.blogspot.com/ghP7WCRdvG0/VipzvZ5RiHI/AAAAA-AAAB9U/bcY8mMkJZOo/s1600/AFD1810pickingblackberries.jpg>

Obrázek 27: Vrcholný okamžik cenzurované scény ze seriálu *Steven Universe* (2015)

Dostupné z: <http://cdn.pinknews.co.uk/images/2016/01/lesbian2.jpg>

Obrázek 28: *And Tango Makes Three* (2005)

Dostupné z: <http://2.bp.blogspot.com/-Gn2zY6kuIhU/UP7oyxSFu-I/AAAAAAAAAr8/hevxXrPKUTg/s1600/picture04.jpg>

Obrázky 29 až 46: archiv autorky

Obrázek 47: Vendula Hegerová: *Veršované divadélko* [výřez]

Dostupné z: <http://www.klubilustratoru.cz/cs/ilustratori/hegerova-vendula/7.jpg>

Obrázek 48: Václav Kabát: *Princezny, draci a vznášedla* [výřez]

Dostupné z: <http://www.klubilustratoru.cz/cs/ilustratori/kabat-vaclav/3.jpg>

Obrázky 49 až 84: archiv autorky

SEZNAM ZKRATEK

TIFF tag image file format, souborový formát pro ukládání počítačové grafiky

dpi dots per inch, počet pixelů v délce jednoho palce

b typografický bod

IBBY *International Board on Books for Young People*

(*Mezinárodní sdružení pro dětskou knihu*)

SEZNAM PŘÍLOH

1 CD s diplomovou prací a dokumentací knihy

2 Kniha *O princí Valibukovi a princezně Drobničce* s přebalem

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Dominika Jančíková
Katedra:	Katedra výtvarné výchovy
Vedoucí práce:	akad. soch. Tomáš Chorý, ArtD.
Rok obhajoby:	2017

Název práce:	Ilustrovaná kniha
Název v angličtině:	Illustrated book
Anotace práce:	Magisterská diplomová práce je zaměřena na literaturu pro děti a mládež a její cenzuru. Skládá se ze tří částí. Teoretická část se zabývá cenzurou literatury pro děti a mládež, převážně její ilustrace. Praktickou část tvoří ilustrovaná kniha veršovaných pohádek pro děti s textem Richarda Skolka. Didaktická část se věnuje tvorbě knihy a ilustrování.
Klíčová slova:	ilustrovaná kniha, ilustrace, autorská pohádka, literatura pro děti a mládež, dětská literatura, cenzura, autocenzura, kritika, odsuzování
Anotace v angličtině:	This diploma thesis is focused on literature for young people and its censorship. It consists of three parts. The theoretical part looks into this censorship, especially censorship of illustrations. The practical part includes making an illustrated book of rhymed fairy tales from Richard Skolek. The didactical part deals with creating books and illustrating.
Klíčová slova v angličtině:	illustrated book, illustration, modern fairy tale, literature for children and young adults, children's books, censorship, self-censorship, criticism, censure
Přílohy vázané v práci:	knihy <i>O princezně Drobničce a princí Valibukovi</i> , CD
Rozsah práce:	87 stran
Jazyk práce:	čeština